

NR. 2

REVANSCH

2023

PRIS: 60 SEK

Tema rättspsykiatri:

**PATIENTER OCH
POLITIKER OM
EN UTMANANDE
VÅRDFORM**

*Nu med
ny design &
hemsida!*

**»Jag vill förvalta
det här fönstret
som jag har«**

Influencern **Therése Lindgren** når ut till unga med sin öppenhet kring psykisk ohälsa.

RSMH:S KONGRESS 2023 • LÄKARE MOT RASISM • ETT ÅR SEDAN MORDET I ALMEDALEN

ÅRGÅNG 43
Revansch utkommer med fyra nummer per år och ges ut av Riksförbundet för Social och Mental Hälsa, RSMH.

Pris: 60 SEK
Adress:
Revansch, RSMH
Instrumentvägen 10
126 53 Hägersten
Telefon:
08-12 00 80 40
E-post:
revansch@rsmh.se
Hemsida:
www.tidningenrevansch.se

Chefredaktör & ansvarig utgivare:
Anna Morin
070-420 82 50
Korrektur:
Språkkonsulterna
Layout:
Malin Ringsby
Repro:
Torndahl
Omslagsfoto:
Karin Boo
Redaktionsråd:
Elin Engström,
Jan-Olof Forsén &
Sherlock Lindman.

Medlems- & prenumerationsärenden:
rsmh@rsmh.se
08-120 080 40
Prenumerationspris:
250 SEK/år. Gratis för medlemmar i RSMH.
Plusgiro:
PG 40 62 92-3
Annonser:
Anna Morin
08-12 00 80 57
Tryck:
Trydells, Laholm
ISSN:
0283-7587

För ej beställt material ansvaras inte. Den som sänder icke beställt material till tidningen förutsätts medge publicering i den tryckta tidningen och elektronisk lagring på internet.

REDAKTÖREN HAR ORDET:

Revansch i fin form

Sommaren är på intågande och Revansch byter kostym. I nästan tio år har formen varit densamma och nu kommer du som läsare känna igen mycket men också märka av några skiften. Det blir bland annat mer plats för debatt och insändare, längre intervjuer och reportage.

Revansch har nu ett komplement på nätet: www.tidningenrevansch.se Vi vill nå fler! Är du digital så gå in och läs och dela med dig till den som kan tänkas vilja veta mer om både Revansch och RSMH.

Detta nummer rapporterar från RSMH:s kongress som hålls var fjärde år. Jag är glad att ha mött influencern Therése Lindgren som resonerar om psykisk ohälsa kopplat till sociala medier. Hon delar med sig om sin återhämtning som bland annat innehåller många sorters djur. Hon avslöjar också att hon gärna haft mer kamratstöd, det som RSMH:s lokalföreningar är bra på.

Temat är rättspsykiatri. Vi gläntar på dörren till den verksamhet där 1 950 personer är dömda till psykiatrisk vård efter att funnits skyldiga till ett brott. Revansch noterar att det finns radikala förslag från RSMH:are, före detta patienter och jurister när det gäller utvecklingen av rättspsykiatrisk vård och lagar. Tyvärr verkar majoriteten av de politiska partierna ha få eller inga visioner för rättspsykiatri. Temanumret lyfter många frågor att diskutera i politiken, på klinikerna och RSMH.

Välkommen till Revansch i ny fin form – skriv gärna en rad och berätta vad du tycker om förändringen!

/ Anna Morin, chefredaktör

FOTO: KARIN BOO

JUST NU:

Projektet PO Unga. RSMH testar personligt ombud för den under 18 år.

Att personer med sjukersättning får vara ideellt aktiva högst 5 timmar i veckan (gäller den med ersättning från och med år 2008).

43

... år fyller Revansch i år, första numret kom 1980.

UTE NU – REVANSCH SOM WEBBTIDNING

Missa inte att gå in på vår nya hemsida www.tidningenrevansch.se och läsa den digitala versionen av Revansch. Det mesta av materialet från papperstidningen kommer finnas där. Du kan också bläddra i tidigare nummer och dela artiklar per e-post och sociala medier.

Revansch på väggen?

RSMH-föreningar som vill ha en löpsedel för Revansch kan beställa det som pdf, eller utskrivet i A3. Skriv till revansch@rsmh.se eller Revansch, RSMH, Instrumentvägen 10, 126 53 Hägersten.

FOTO: ANNA MORIN

Voff och granar

Djur och natur är trenden för de över 17 000 böcker som gavs ut förra året. Exempel på titlar är »Låt djuren tala!» och »Vad säger min hund?»

Det visar Utgivningspuls 2023, en rapport från Kungliga biblioteket.

FOTO: PIXABAY

»Gör en nationell satsning på kompetenshöjning om psykisk hälsa hos dem som jobbar inom kroppssjukvården!«

JIMMIE TREVETT SKRIVER PÅ RSMH-BLOGGEN OCH RIKTAR SIG TILL SJUKVÅRDSMINISTERN.

SoMe

Revansch har sjösatt en rad konton i sociala medier. Börja följ oss, kommentera och dela:

Instagram: [tidningenrevansch.se](https://www.instagram.com/tidningenrevansch.se)
Facebook: [tidningenrevansch.se](https://www.facebook.com/tidningenrevansch.se)
Twitter: [@RevanschNews](https://twitter.com/RevanschNews)

HEJ MEDARBETARE – MALIN RINGSBY!

Medverkar med i detta nummer: Layout och ny formgivning.

Sysselsättning: Grafisk formgivare.

Hobbyer: Hantverk, odling och pluggar miljövetenskap.

Erfarenhet av psykisk ohälsa: Framförallt utmattningsproblematik, som det känns som att nästan alla i min omgivning har behövt tampas med i varierande grad. Har även själv snuddat vid den väggen. Men på det hela taget är jag nog ändå väldigt förskonad vad gäller erfarenhet av psykisk ohälsa, så är tacksam för det.

Det bästa med Revansch: Synliggörandet av röster och perspektiv som sällan ges utrymme på annat håll.

FORSKNINGSSTIPENDIUM PROJEKT OM TRAUMA HOS TILL UNGA

Linda Wallin blir RSMH:s forskningsstipendiat 2023. I år delas priset ut till minne av Johan Cullberg och består av äran och 100 000 kronor. Revansch pratade med en lycklig pristagare.

Det var på RSMH:s kongress som forskningsstipendiet delades ut. Avgående ordförande Barbro Hejdenberg Ronsten berättade att stipendiaten ropat »jaaa!« när hon fick beskedet i telefon.

RSMH:s forskningsstipendium 2023 går till Linda Wallin, legitimerad psykoterapeut och socionom som jobbar inom barn- och ungdomspsykiatri.

Hon är även doktorand på Forskar-skolan på Umeå universitet på uppdrag av Region Norrbotten och Västerbotten. Där pågår en stor studie som rör traumabehandling för barn och ungdomar i glesbygden, och stipendiet delas ut för hennes arbete med den studien.

– Tyvärr har vi en ökning av våld mot barn och ungdomar, och av dem så är det ungefär 15–20 procent som utvecklar trauman, sa Linda Wallin vid utdelningen av stipendiet.

– Det innebär ett stort lidande och påverkar vardagen. Trots att det är vanligt får barn och unga i glesbygden inte erbjudande om lika och nära vård. Det

FOTO: ANNA MORIN

Forskningsstipendiat Linda Wallin har erfarenhet av att leda traumabehandling på bup. Nu ska hon forska på hur den kan utvecklas för och tillsammans med unga i glesbygd.

finns också för lite utbildade terapeuter för traumavård.

LÅNGA RESOR

I sin kommande forskning vill Linda Wallin bidra till att utveckla vård där en del av behandlingen kan ske digitalt. Hon kommer själv från inlandet och ser hur barn och unga som får behandling behöver resa långt, ibland med föräldrar

som behöver ta ledigt från jobbet utan ersättning.

– Idag har vi patienter som reser två-tre timmar ena vägen, och sedan ska de hem igen. Och då är en traumabehandling jobbig i sig, säger Linda Wallin och fortsätter:

– Det är en särskild utsatt grupp.
– Det finns en speciell kultur i glesbygd, det är svårare att söka hjälp och

man är van att klara sig själv. Det försöker vi också anpassa efter.

DIGITAL BEHANDLING

Linda Wallin har börjat med intervjuer med ungdomar som bor i glesbygden och som har fått traumabehandling. Hon vill ha deras åsikter och idéer om traumabehandling och digital behandling.

– Sedan kommer vi göra traumabehandlingen till viss del digitalt och göra en pilotstudie av det, säger Linda Wallin.

TESTA CUST FÖR UNGA

Pengarna från forskningsstipendiet kommer också gå till en pilotstudie med något som kallas compassionfokuserad behandling, CUST, för ungdomarna. Det är en metod där man övar på självmedkänsla, hantera sina känslor och utveckla en bättre självbild. Idag vet man att den hjälper vuxna, och nu vill Linda Wallin och kollegorna se hur metoden kan fungera för barn och unga.

Det är en glad och stolt stipendiat som tar emot blommor och applåder från RSMH:s kongressdeltagare.

– Det känns så bra att RSMH tror på det här projektet som jag också tror på. Allas rätt till lika vård har alltid varit viktigt för mig, säger Linda Wallin.

ANNA MORIN

Lavinartad ökning av ärenden hos Kronofogden

Återkrav från Försäkringskassan som går till Kronofogden ökar lavinartat, enligt siffror som Revansch begärt ut. Försäkringskassan bekräftar att ökningen är en konsekvens av lagändringen som gäller från september ifjol.

I april 2022 var det 264 personer som fick återkrav från Kronofogden för skulder hos Försäkringskassan. I år är siffran 1 404 personer samma månad.

Under årets fyra första månader har antalet mål stigit från strax över tusen mål ifjol till drygt 3 500 mål i år, och det är 3 441 personer som berörs. Kronofogden konstaterar att beloppen är mindre per person jämfört med år 2022, det vill säga att återkraven från Försäkringskassan ligger på lägre summor. Samtidigt är det rejält många fler som får ett kuvert från Kronofogden hem i brevlådan på grund av skulder till Försäkringskassan i år.

KRÄNGLIGT REGELVERK

Revansch har tidigare uppmärksammat att krångliga regler kan göra att en person får för mycket i ersättning från Försäkringskassan, utan att ha uppsatt att ta ut ett för högt belopp. Så var fallet när en person boende i Malmö fick återbetalningskrav enligt de nya bestämmelserna, när Försäkringskassan inte lyckats förmedla att arvoden från hennes ideella engagemang påverkade beslutet om bostadstillägg.

LAGÄNDRING GER EFFEKT

De nya bestämmelser som gäller från den första september 2022 gör att Försäkringskassan direkt kan kräva att felaktiga utbetalningar betalas tillbaka.

Gustav Berg från Försäkringskassan bekräftar att situationen där skulder i större utsträckning drivs in via Kronofogdemyndigheten är en konsekvens av lagändringen som skedde under 2022.

– Dessutom har Försäkringskassans hantering av avbetalningsplaner anpassats så att den mer linjerar med gällande rätt, svarar Gustav Berg Revansch.

SNABBARE ÅTERBETALNING

Enligt de nya avbetalningsplanerna får man bara ett år på sig att betala tillbaka en felaktig utbetalning. För den med knappa inkomster som inte kan betala i tid riskerar ärendet att gå från Försäkringskassan till Kronofogden. Områdeschef Andreas Pettersson från Försäkringskassan har tidigare sagt till Revansch att »det blir svårt för många människor«.

Varken Kronofogden eller Försäkringskassan kan uppge vilka typer av stöd som kraven från Kronofogdemyndigheten gäller, till exempel hur många som rör bostadstillägg för personer med sjukersättning. Genomsnittet på kraven hittills i år är 20 496 kronor per ärende.

ANNA MORIN

Hälften utan jobb – kritik mot regeringen

Bara 52 procent av personer med funktionsnedsättning har en sysselsättning, jämfört med 8 av 10 hos den övriga befolkningen. Detta enligt ny statistik från SCB. Regeringen har nu fått en skrivelse om arbetsmarknaden från Funktionsrätt. Föreningen vill att Arbetsförmedlingen får i uppdrag att matcha personer med funktionsnedsättning mot behov som finns idag, men också jobb som är nödvändiga

att utveckla med tanke på klimatkrisen. »Arbetsgivare och branscher har ett skriande behov av arbetskraft. Det är ett utmärkt läge för regeringen att initiera ett sådant uppdrag. Alla resurser behövs, det kommer bli ännu tydligare framöver. Stora pensionsavgångar, låga födelsetal och allt senare start i arbetslivet riskerar att försämra situationen«, säger Nicklas Mårtensson, Funktionsrätt Sverige.

RSMH startar PO för unga

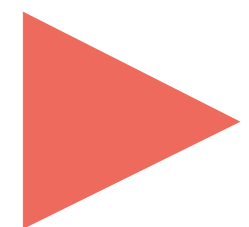
I ett nytt projekt provar RSMH metoden för personligt ombud, PO, för unga i åldrarna 12 till 17 år i ett antal kommuner i Västernorrland och Skåne. Idag omfattar stödformen PO vuxna från 18 år och uppåt. 245 av landets 290 kommuner har verksamhet med PO som ger stöd till personer med psykisk funktionsnedsättning.

1 av 4 avvisade från skånska psykakuten

43 procent av de som sökte hjälp hos psykiatriens akutmottagningar i Skåne ifjol uppger att de blivit ifrågasatta eller illa behandlade. 46 procent upplever att de inte blivit lyssnade på. Det är resultatet av en enkätundersökning som RSMH Skåne genomfört med flera andra brukarorganisationer. 299 personer svarade. I svarsgruppen blev 1 av 4 avvisade från psykakuten. »Blir man avvisad måste man ge alternativ,

man kan inte släppa en patient. Varje människa är viktig«, kommenterade Stefan Wallerek från RSMH Skåne i podden Radio Galen där resultaten presenterades.

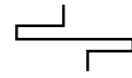
Undersökningen visade att 43 procent tog sig på egen hand till akuten, 4 procent med psykiatriambulans, 11 med annan ambulans och 5 procent hämtades av polis. Vanligast var att man sökte hjälp för självmordstankar eller ångest.

LÄS FLER NYHETER
PÅ WEBBEN!

Nu finns Revansch även som webbtidning. Senaste nytt hittar du på www.tidningenrevansch.se

INFLUENCERN THERÉSE LINDGREN:

»Jag saknar kamratstöd«

Den som når flest i sociala medier på svenska är Therése Lindgren, aktiv sedan ett decennium. Hennes inlägg om psykisk ohälsa har underlättat för många att prata om sitt mående. Idag mår hon själv bättre än någonsin. Till Revansch säger Therése att kamratstöd från någon med liknande erfarenheter är något hon saknar.

TEXT: ANNA MORIN • FOTO: KARIN BOO

Therése Lindgren kan fira tio år som folkkär influencer. I sociala medier samlar hon rekordmånga följare. När året går över till 2023 är hon den första någonsin som har en miljon följare i en svenskspråkig kanal på Youtube. Även på Instagram följer en miljon henne. Livet som videobloggare började 2013. Inläggen om Theréses eget mående väckte stort intresse från start. Hon berättade om sina panikångestattacker och var öppen med att det var något hon aldrig hört talas om innan hon själv drabbades. Många kunde relatera till det.

STÖRRE FÖRSTÅELSE IDAG

På den tiden upplevde hon att människor höjde på ögonbrynen när hennes mående fick konsekvenser.
– Det är väldigt stressande för mig när det är mycket människor och tjo och tjim.

När jag sa det till en samarbetspartner, ett företag, att »jag kan inte göra en fotografering där det är 20 personer«, då fanns det ingen riktig förståelse för det.
– Men idag tycker jag att det finns en större förståelse och acceptans i praktiken också.
Sedan 2013 har det offentliga samtalet om psykisk ohälsa gått från noll till hundra, något som Therése Lindgrens öppenhet och stora genomslag bidragit till.

FÖREBILDER HADE HJÄLPT

Redan år 2015 blev hon Årets Youtuber. Revansch intervjuade Therése Lindgren 2016 om hennes första bok »Ibland mår jag inte så bra«. Hon hade tidigare blivit sjukskriven på grund av utmattningssyndrom och sa att »jag skämdes för att jag inte ens kunde gå till jobbet« och »för mig hade det hjälpt om jag haft en

idol eller förebild som pratade om de tunga sakerna också«.
Men det var då. Hur är läget idag?
– Jag mår bättre än någonsin! Jag tror att det beror på många olika faktorer. Dels att jag fått en autismdiagnos som lett till en bättre förståelse för mig själv och en acceptans. Jag tror också att jag har min ålder att tacka för att man bryr sig lite mindre om folk runt omkring, hittar sig själv och blir mer trygg, säger Therése Lindgren och fortsätter:
– Men störst skillnad tror jag faktiskt att terapi och antidepressiv medicin har gjort.

SAKNAR KAMRATSTÖD

Autismdiagnosen var en lättnad, säger Therése, både för att hon varit inne på rätt spår med sin utredning, och för att hon känt sig »som ett ufo«.
Hos föreningen RSMH som ger ut Revansch ordnar medlemmarna själva

FAKTA: THERÉSE LINDGREN

Ålder: 36 år
Familj: Sambo Anders Vesterlund, husdjur och jourhemsboende husdjur.
Gör: influerare, videobloggare och författare.
Utmärkelser i urval: Årets youtuber 2015 och 2016, Årets Superkommunikatör 2016, Kristallen för Årets webbteveprofil 2016, Guldråttan 2017, Första plats i Maktbarometern 2019 och fjärde 2022.
Aktuell: Ständigt aktuell i sociala medier, dokumentären »Therése Lindgren – slippa bli mamma« på SVT 2023, författare till ljudboken »Konsten att lyckas som medelmått« (Bookbeat 2023).

»Jag känner ett stort ansvar för att jag når så himla många. Det måste jag ta på allvar.«

träffar där man ses som jämlikar oavsett psykisk ohälsa, och där det är okej att komma som man är just den dagen. Om kamratstödet som finns hos RSMH säger Therése att det är inget hon har i sin vardag »men jag saknar det!« Att träffa någon eller några med liknande erfarenheter av perioder med psykisk ohälsa.

IGELKOTT OCH DEGU

Hemma hos Therése finns sambon Anders men också många djur. Husdjuren och mer tillfälliga gäster som behöver någonstans att bo. Vid tillfället för intervjun bor människorna med tre hundar, en fågel, en hamster, en igelkott och en degu som är en sorts söt liten gnagare.

– Djur är allt för mig när det kommer till min återhämtning. De ger mig jätte-jättemycket, säger Therése Lindgren.

Forskning vid bland annat lantbruksuniversitetet SLU visar att människor påverkas av en positiv omgivning och kontakt med levande varelser, som husdjur. Det drar igång oxytocinsystemet, kroppens system för lugn-och-ro, och när oxytocin frisätts i hjärnan blir vi mer sociala, generösa och vänliga.

Therése nämner oxytocinet men säger att hennes livslånga relation till djur även handlar om de är hennes stora intresse och att djuren tar välbehövligt fokus från henne själv.

– Min psykiska ohälsa är väldigt ego-centrisk. Jag känner väldigt mycket och pulsen går upp, jag övertänker och har katastroftankar. Då är det skönt att med djur som behöver en precis nu.

– Jag får tänka på det där andra sen, och då kanske det inte känns lika jobbigt.

MEDVETNA VAL ÄR VIKTIGA

»Therése Lindgren gjorde inga medvetna val livet förrän hon var 25 år. Men sedan dess har hon gjort desto fler.« Det är baksidestexten på Therésés andra bok »Vem bryr sig?« från 2017. Boken tar upp frågor om livet, djuren och maten – och

har flera tips för den som vill bli vegan. En del av försäljningen av boken går till Världsnaturfonden WWF.

Det stämmer verkligen att de medvetna valen blivit allt fler för Therése. För samtidigt som hon är folkkär och den i Sverige som flest följer i sociala medier så bryter hon normer. Vågar ifrågasätta hur saker är ordnade i dagens samhälle. Tar ställning.

– Jag känner ett stort ansvar för att jag når så himla många. Jag märkte redan för tio år sedan när jag var 25 år att det fanns barn som spenderar mer tid med mig än med sina föräldrar. Och det måste jag ta på allvar. Många som följer mig idag har vuxit upp med mig.

Inför valet 2022 deltog samtliga riksdagspartiers ledare i Therésés intervjuer med frågor som var viktiga för förstångsväljarna.

– Redan från början blev det viktigt för mig att förvalta det här fönstret som jag har till en hel generation, och det ville jag göra på ett smart sätt.

STOR NÄRVARO I BILD

När panikångestattackerna började hade Therése redan en karriär som mediasäljare, det vill säga en person som säljer annonser och reklamtid i olika medier. Ett yrke som kom till nytta i det nya yrket som influencer, eller influerare som är Språkrådets rekommendation.

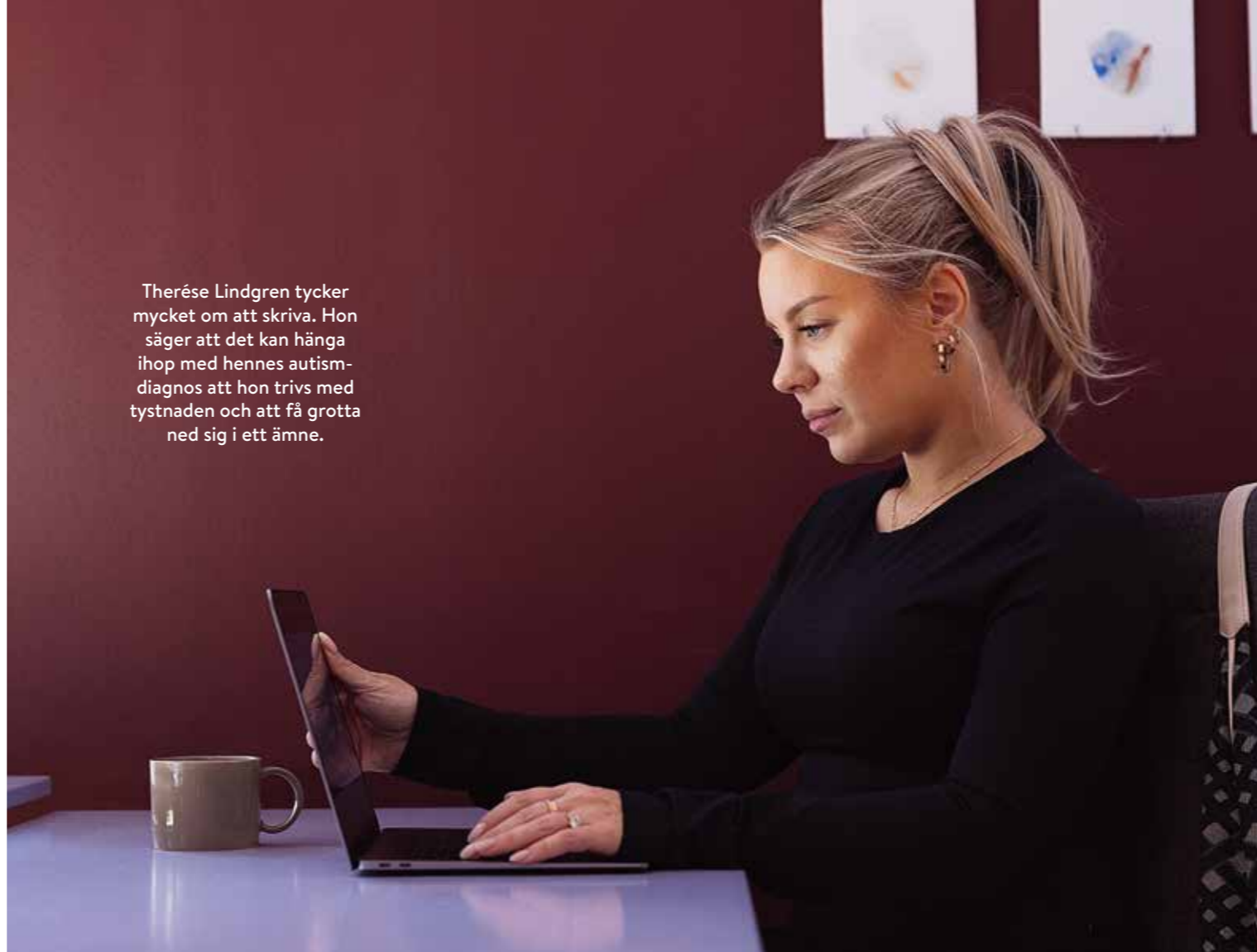
I sina inlägg är Therése engagerad och nyfiken, och pratar samtidigt med en behagligt lugn röst och blicken rakt in i kameran. Hon har stor närvaro och går genom rutan. Med material från vardagen, och skämt och gos med såväl sambo som husdjur så går det snabbt för tittaren att känna sig som en av Therésés vänner.

Återkommande teman utöver psykisk hälsa och ohälsa är skönhetsvård och veganism.

STÖD FRÅN FÖLJARE

90 procent av hennes följare är kvinnor, och de är aktiva genom att lämna mestadels positiva kommentar. I reklamavsnit-

Therése Lindgren tycker mycket om att skriva. Hon säger att det kan hänga ihop med hennes autismdiagnos att hon trivs med tystnaden och att få grotta ned sig i ett ämne.

ten berättar Therése lätt och ledigt om produkter hon använder och kan bekräfta att de fungerar för henne.

Det är lätt att tro att förmågan att knyta kontakt kommer från en uppväxt med utåtriktade typer i familjen, men det förhåller sig precis tvärtom.

– Jag kommer från en familj som är väldigt introvert! Ingen har någonsin haft någon vän eller varit social. Jag har inget minne av att vi någonsin åt middag med andra människor än vår lilla mamma-pappa-barn-familj.

Det gör att de inte heller dyker upp i hennes sociala medier.

– De vill inte ens vara med, skrattar hon.

LÄTT JÄMFÖRA FÖR MYCKET

Statens medieråd har sammanställt forskning som bekräftar att sociala medier kan vara en livlina och avkoppling för unga, men också leda till depression, ångest och åttstörningar. Therése Lindgren pratar om båda sidorna av myntet: att det blivit

»Djur är allt för mig när det kommer till min återhämtning. De ger mig jätte-jättemycket.«

lättare att hitta gemenskap med andra tack vare internet, men att innehållet även kan bidra till psykisk ohälsa. Hon säger att det är lätt för barn att jämföra sig med alla som ser så himla lyckliga ut i sociala medier. När Therése var barn var det viktigt vad 20 personer i en klass i Nynäshamn gjorde, nu kan jämförelsen bli global. Då blir också risken större att det känns som om att man inte duger.

Det är ett samtal som vuxna måste ta större ansvar för, enligt Therése Lindgren. Hon vill se mer lärande om psykisk hälsa i skolan. Även personer med föräldrans ansvar behöver lära sig mer.

– MSB skickar ut foldern »Om krisen kommer«. Kanske ska man skicka ut en broschyr till alla föräldrar om sociala medier? Många behöver guidning och vi kan ju inte lägga allt ansvar på lärare.

Bland internetanvändare från åtta års ålder och uppåt använder 84 procent sociala medier varje dag, enligt den årliga rapporten Svenskarna och internet.

– Sedan behöver vi alla bli snällare och ta hand om varandra. Det är så otroligt hårt klimat i sociala medier, säger Therése.

– Jag tror att det finns ett generellt missnöje, det kan man ju se på hur folk röstar också. Jag tror inte SD skulle ha

samarbete med regeringen om det inte fanns ett missnöje. Man kan se på många olika sätt att folk inte mår bra.

GILLAR MEST ATT SKRIVA

Utöver jobbet i sociala medier och som författare har Therése Lindgren varit delägare i ett sminkföretag, med produkter utan animaliskt innehåll eller djurtester. På frågan om vad hon gillar bäst är svaret att skriva.

– Jag tycker mycket om den livsstilen, att få jobba själv, att det är tyst. Det passar antagligen en person med autism, antar jag, att få grotta in sig på ett ämne och med texten.

– Jag har svårt att hoppa mellan olika uppgifter. När jag skriver en bok måste jag skriva från första bokstaven till sista. När jag skriver får jag göra på mitt sätt och ta min tid, det passar mig väldigt bra.

ENGAGEMANG GER ENERGI

Sedan finns det saker som ger henne mycket energi, och då märks det varför Therése Lindgren kunnat fortsätta som influencer.

– Jag tror att jag får ännu mer utbyte av att prata om viktiga ämnen i sociala medier, och när jag känner att jag kan påverka – som när jag pratar om psykisk ohälsa, eller veganism eller djurrätt generellt. Det ger mig väldigt mycket.

Våren 2023 flyttar Therése Lindgren närmare naturen. I en film på Youtube berättar hon att det blir en period på landet med alla djur. Medan en vattenläcka i lägenheten fixas kommer hon att vara på sitt och Anders lantställe.

– Jag ska leva stuglivet närmsta tiden. Det kommer en snickare och bygger en voljär, en stor bur där jag ska ha några kaniner till att börja med. Det är vad jag ser fram emot nu, att spendera tid i trädgården med djur.

– Sedan ska jag väl jobba lite grann, men jag har inga stora projekt på gång. Jag funderar mycket på vad jag ska göra sen.

»Kommer jag ångra mig eller inte«

Revansch pratar med Therése Lindgren om hennes medverkan i SVT-programmet »Therése Lindgren – slippa bli mamma«.

LÄS MER: [TIDNINGENREVANSCH.SE](https://tidningenrevansch.se)

TEMA: RÄTTSPSYKIATRI

DAGS FÖR INSYN

Revansch gläntar på dörren till rättspsykiatri, en för många okänd värld. Vad händer där? Har patienterna en röst? Kunde brotten förebyggas? Och vad anser politikerna?

ILLUSTRATIONER: LINNÉA TELJAS-PURANEN

Livet efteråt – Daniel tillbringade tio år i rättspsykiatri

I tio år vårdades Daniel i rättspsykiatri efter att ha begått ett våldsbrott under en psykos. I Revansch berättar han om vad som hjälpt honom tillbaka till ett liv i frihet med stadig psykisk hälsa.

När Daniel skulle lämna den rättspsykiatriska vården hade han enligt egen utsaga varit friskförklarad några år, men Daniel minns inte att han var särskilt frustrerad över att behöva vänta på livet utanför de låsta dörrarna.

– Jag brukar säga att jag behövde de där åren för att reda ut mig själv.

FAMILJEN PÅ SIN SIDA

Något som var avgörande för hans vilja att komma hem var kontakten med familjen. Han har barn med sin före detta partner och de höll kontakt med brev och telefonsamtal. Barnet följde med Daniels föräldrar på besök till kliniken. Hans familj gav aldrig upp hoppet om honom.

– Det var livsviktigt för mig, och det är inte säkert att jag hade suttit här idag om jag inte haft min familj med mig. Många människor som hamnar inom vård har ingen kvar på utsidan. De har bränt många broar, kanske levt kriminellt och med missbruk och sjukdomar under längre perioder.

Daniel tror att de som står utan stöd på utsidan när de skrivs ut har större risk att återfalla i brottslighet.

– Många hade inga besök på decennier om man säger så. Det är jättetråkigt.

FÖRDOM HOS ARBETSFÖRMEDELAREN

När Daniel kom ut gällde det att hitta ett jobb. På hans arbetsförmedling fanns en speciell handläggare för de som kom ut från fängelse eller vård, men beskedet till Daniel var att »det finns inget jobb för dig«. Han blev sur och gick till Arbetsförmedlingen i en annan kommun, och där stöttade man Daniels egen idé. Det var önskan om att gå en utbildning för körkort för lastbil, något som myndigheterna godkände och som gav jobb direkt.

Suget efter arbetskraft är fortsatt stor i transportsektorn.

– Jag kan rekommendera folk som blir utsläppta att söka sig hit. Bara man har kvar sitt körkort från början, för man måste haft vanligt körkort ett tag innan man får ta för lastbil.

– Sedan var det ju lustigt att jag fick tillstånd av MSB att köra sprängmedel innan jag fick gå ut och dricka öl på krogen enligt domstolen.

I glappet när han var friskförklarad men fortfarande fick vård så fick socialtjänsten rycka in för att betala vårdavgiften och andra omkostnader. Där hade Daniel tur och kom väl överens med sin handläggare, annars vet han inte hur det hade gått.

Sedan han genomfört utbildningen och skaffat ett jobb rullade vardagen på.

EFTERFRÅGAR MJUKARE UTSLUSS

Men efter ett år på utsidan började Daniel att må dåligt. Han kunde bara hålla med läkaren som bedömde att det handlade om »en naturlig stressreaktion på grund av anpassningssvårigheter«.

– Allt är lite nytt efter ett decennium! Bara att boka tvättid och sköta räkningar. Att bo själv och sköta ett hushåll, skapa ett nytt liv och skaffa nya vänner ...

Även om allt slutade väl så tror Daniel att en något mjukare utslussning hade varit bra för honom, och säkert för det flesta. Idag har han landat. Han engagerar sig i Hjärnkoll där han föreläser för att minska stigmat kring psykisk ohälsa och bidra till ökad insyn i rättspsykiatri. Han tycker också att rättspsykiatri borde ta större ansvar för att skapa insyn i sin verksamhet.

– Enda gången man hör talas om rättspsykiatri är när det händer ett vansinnesdåd, då slås det upp rubriker. Det är inte så mycket rubriker om det som faktiskt fungerar. Folk tror nog generellt att det är Hannibal Lecter-typer som sitter bakom glas.

– Där tycker jag att rättspsykiatri har ett stort ansvar, att de har gjort den så slutna som den är. Så länge folk bara ser en mur och läser rubriker så får man en konstig syn på det.

– Det är klart att det finns farliga människor i rättspsykiatri och som sitter bra bakom muren, om man säger som så, men det finns också mycket folk som suttit där i decennier utan att göra en fluga förnär.

NEKAD HJÄLP AV PSYKIATRI

Nio av tio personer som är dömda till rättspsykiatrisk vård har tidigare erfarenhet av psykiatrisk vård. Daniel berättar att han sökte hjälp i fem års tid innan han begick sitt brott under en psykos, utan att få en remiss till psykiatri.

– Jag kom bara till vårdcentralen och fick antidepressiva. Nu kan inte jag säga huruvida det hade hjälpt mig att få en remiss till psyket, men det hade definitivt varit bättre än vårdcentralsläkare med noll koll på psykiatri, säger Daniel.

– Jag har träffat många människor som blivit nekade i dörren till psykakuten – och sedan har de gjort någonting och hamnat i rättspsykiatri istället.

ANNA MORIN

Fotnot: Daniel bytte efternamn när han kom ut och tidningen Revansch har efter Daniels önskemål beslutat att bara använda hans förnamn i artikeln.

HON VILL ATT RSMH SKA FÖRBÄTTRA RÄTTSPSYKIATRIN

Jenny Wetterling är aktiv i RSMH och engagerad i frågor om psykiatrisk vård och tvångsvård. Hon vill att rättspsykiatrin ska ge människor möjlighet att återhämta sig och återerövra sina liv. RSMH kan ha en avgörande roll i förändringen, menar Jenny.

På frågan vad som måste ändras i dagens rättspsykiatri säger RSMH:aren Jenny Wetterling att »det är en oerhörd mängd« med saker. Samtidigt är hon säker på att förändring är möjligt.

– Rättspsykiatrin är en ganska liten verksamhet, medan psykiatrin är en koloss av verksamheter. Det är en behändig organisation, samlad och strukturerad med styrgrupper – därför tror jag att rättspsykiatrin går att förändra, säger Jenny Wetterling och fortsätter:

– Vi ser ett ökat intresse hos verksamheter att bjuda in brukarorganisationer. Det pågår också viktig forskning för fördjupad kunskap om den rättspsykiatriska patienten, och om framgångsrika behandlingsinsatser.

OMKRING 1 950 VÅRDAS

Idag är det omkring 1 950 personer som vårdas inom rättspsykiatris 25 enheter i Sverige. Varje år tillkommer 200–300 personer, och år 2020 skrevs 142 personer ut. Antalet utskrivna har varit relativt konstant de senaste tio åren enligt Kvalitetsregistret för rättspsykiatri.

Jenny Wetterling är aktiv i RSMH:s utskott för opinion och påverkan och följer med intresse vad som sker i såväl politiken som ute i regionerna när det

FÖRÄNDRINGAR SOM JENNY WETTERLING VILL SE:

- Ett strukturerat arbete med vårdinnehåll och användning av evidensbaserade metoder
- En helhetssyn på människan
- Personcentrerad vård
- Samarbete med patienterna
- Bidra till att patienten kan återerövra sitt liv
- Samarbete med brukarorganisationer som RSMH
- Delaktighet på en djupare nivå
- Patientrepresentation i ledningsgruppen
- Patientforum på kliniken
- Brukarstyrda brukarrevisioner av verksamheten
- Nya verktyg och arbetssätt för personalen
- Ökad rättssäkerhet
- Minskade tvångsåtgärder
- Minskade vårdtider i slutenvården genom en gedigen satsning på en välfungerande öppenvård
- Ett ständigt pågående arbete med värdegrundsfrågor och etik

gäller vårdfrågor och även tvångsvård.

Hon sätter sitt hopp till en mer utvecklad vård som inte bara ser diagnoser och symtombild. En vård som jobbar med återhämtning och att människor ska finna både sig själva och sin plats i samhället.

SAKNAR ÅTERHÄMTNING

– Jag tycker att man saknar återhämtningsperspektivet i rättspsykiatrin. När det gäller att finna mening och hopp i livet tycker jag att vården abdikerar och ger upp på halva vägen. Kommer man inte hela vägen fram kan det göra att man återfaller och blir en av alla dem som har klippkort på psykakuten, säger Jenny Wetterling.

Hon är till vardags sjuksköterska inom ambulanssjukvården i Malmö. Att arbeta med människan i centrum ska fungera även i rättspsykiatrin, menar hon, även om personalen jobbar med dubbla ramar när de både ska vakta och vårda.

TRYGGA RELATIONER AVGÖRANDE

Jenny talar om kraften i det som kan hända i en trygg relation mellan personal och patient. Att behovet av goda relationer är särskilt avgörande för människor som varit otrygga och utan en stabil roll i samhället, och som dras med mycket skam, skuld och stigma över sina handlingar.

– Det är svårt att etablera en trygg relation inom tvångsvård, men den är absolut möjligt. Och här tänker jag att personalen behöver redskap för att veta »hur använder jag mig själv på bästa sätt för att vägleda en medmänniska mot hälsa och för att hitta sig själv?«

Att inte bjuda in patienterna i deras egen utveckling och vårdplanering gör också att vården ska stå för alla svaren och besluta om vårdinnehållet, säger Jenny Wetterling. Men om patienterna inte gör sin del av jobbet och ges möjlighet att uttrycka sina behov så blir det knappast någon långvarig positiv förändring.

Jenny Wetterling vill se en rättspsykiatri som hjälper på sikt. »Kommer man inte hela vägen kan man bli en av dem med klippkort på psykakuten.«

FOTO: REVANSCH

EN OKÄND VÄRLD FÖR MÅNGA

Rättspsykiatrin är en okänd verksamhet för många, men har bland annat öppnat upp i NSPH:s projekt »Patientinflytande i rättspsykiatrin« som pågick till och med mars 2023. Då deltog sex kliniker och genomförde bland annat patientforum och patientenkäter.

Att stärka inflytandet från brukarorganisationer som RSMH kan förbättra vården på sikt tror Jenny Wetterling. Hon menar att det är insatser som måste förankras i hela verksamheten från individnivå till systemnivå, finnas på samtliga kliniker och ske systematiskt och återkommande. Hon ser också att RSMH har en viktig roll att fylla.

– Framförallt behöver vi få verksamheten att förstå att det egenterfarna perspektivet är en värdefull källa till kunskap som de kan ha god nytta av i sitt utvecklingsarbete.

– Vi behöver få igång inflytanderåd och patientråd inne i verksamheterna, jag

tycker det ska finnas på alla rättspsykiatriska kliniker. Jag tänker att RSMH kan driva frågorna och hålla i dialogen där. Vi behöver även ha en representation i ledningsgrupperna.

– RSMH har också kunskap om anhörriggrupper, patientforum och brukarrevisioner. RSMH är en stabil organisation som verkligen står för det genuina patientperspektivet och ett humanistiskt synsätt på vård.

RSMH KAN GÖRA MER

Jenny nämner vikten av samarbete med peer support och att påverka och följa aktuell forskning om delaktighet inom rättspsykiatrin. Och att lokalföreningar av RSMH har möjlighet att engagera sig i frågorna.

– Man kanske kan starta upp en intern grupp för de som varit i rättspsykiatrisk vård. Och utse representanter. Jag upplever att när vården väl nås av vår kunskap, då tas den emot varmt och välkommet,

men de har inte tillgång till den, säger Jenny Wetterling och fortsätter:

– Vi måste vara väldigt ihärdiga, men också invagga ett självförtroende i oss själva. För förändring är möjligt!

SER EN FARLIG UTVECKLING

Att rättspsykiatri ersätter fängelse vid en allvarlig psykisk störning missuppfattas ibland som att det vårdande perspektivet inte skulle vara psykiatris huvuduppgift.

– I alla regler och riktlinjer för rättspsykiatrisk vård så är det vårdperspektivet som ska vara det centrala, men det ser inte ut så i verkligheten. Det har blivit ett överslag mot att »vi ska vakta«, och »vi ska upprätthålla våra ramar och murar«. Jag tror att det är en farlig utveckling, säger Jenny.

– Vården behöver utvecklas från ett synsätt att patienten ska vara följsam till vården mot att vården behöver vara följsam gentemot patienten.

ANNA MORIN

Banbrytande om inflytande i rättspsykiatri: »Det finns hopp!«

Revensch ställer tre frågor till Sten Lundin som arbetat med NSPH:s projekt »Inflytande i rättspsykiatri«, en satsning på tre år i samarbete med SKR och med stöd av Allmänna arvsfonden.

Hej Sten! Ni har jobbat med patienters delaktighet i rättspsykiatri. Är ett sådant inflytande möjligt?

– Ja. Och det visste man inte när projektet startade.

Vad kom ni fram till?

– Vi har kunnat komma in på kliniker och möta patienter och diskutera inflytande och påverkan. En viktig sak att se är att det inte är en homogen grupp, utan individer.

– Förhoppningsvis har vi hjälpt till med att hitta det som individen gillat en gång i tiden, något den kan hitta tillbaka till för att må bättre, och då bli mer förberedd på att komma ut. För om man inte är förberedd är det svårt.

OM PROJEKTET

Inflytande i rättspsykiatri pågick 2020–2023. Projektet har samarbetat med sex rättspsykiatriska kliniker. Man har bland annat samlat in berättelser från patienter och anhöriga, en del av dem är härresande vittnesmål om personer som dömts till vård och som lider svårt av ökad ohälsa. Flera filmer, varav en om vårdskador i rättspsykiatri, har tagits fram. Det finns även flera poddavsnitt om projektet och med före detta patienter, anhöriga och andra experter på rättspsykiatri.

Läs mer, se och lyssna på: rattspyskiatri.nspsh.se

AKTIVITETER FÖR ÖKAT INFLYTANDE

I arbetet har Sten Lundin och hans kollegor haft med sig ett batteri av aktiviteter som klinikerna och patienterna kan genomföra: brukarstyrda brukarrevisioner, utbildning och stöd till patientråd, samt utbildning för ledare från brukarföreningar till patientforum inne på rättspsykiatriska kliniker.

Sten har egen erfarenhet av rättspsykiatri och berättar om det i en film som gjorts inom ramen för projektet. Han blev dömd för mordbrand efter ett självmordsförsök, och hos rättspsykiatri fick han stöd och vård, en diagnos som bipolär och rätt medicin.

Har dina egna erfarenheter kommit till nytta i projektet?

– Ja, när vi har gjort intervjuer i en brukarstyrd brukarrevision, och när jag är runt och presenterar mig för personal och patienter i ett patientforum, så märker jag att det händer någonting. Man behöver inte säga så mycket mer än att »jag har en egen erfarenhet« så kan kommunikationen komma igång.

– Jag tror att de allra flesta blir positiva och tänker att det finns hopp! Man känner till att det finns långa vårdtider och känslan kan vara »kommer man aldrig ut härifrån?« – men det kan man göra.

SVÅRIGHETER VID UTSLUSSNING

Sten delar med sig av att det kan vara kämpigt att bli utskriven och lämna kliniken, att det inom den ordinarie psykiatri finns personal som dömer den som kommer från rättspsykiatri. Han anser att det behövs mer stöd när det gäller utslussningen än det finns idag.

Ett annat dilemma kan vara att den som nyligen lämnat rättspsykiatri får svårt att komma som brukarrepresentant inne på klinikerna, till exempel om det finns regler som nekar personer i belastningsregistret tillträde.

Sten Lundin är nöjd med hur projektet har mottagits.

FOTO: ANNA MORIN

Hur fortsätter arbetet för patientinflytande i rättspsykiatri nu?

– Projektets aktiviteter kommer förhoppningsvis att implementeras av vissa kliniker, både de som medverkat och andra som blir nyfikna på det här. Vi skickar ut foldern »För dig som är patient« till flera rättspsykiatriska kliniker. Sedan har vi en del material för anhörigträffar. Allt material kan fortfarande beställas.

– Vår idé med projektet, och de material och aktiviteter vi har gjort, är att verksamhetsutvecklare och andra kan prata ihop sig och så kan det börja hända något.

– Vi har också arbetat fram ett policy-papper om rättspsykiatri som ska upp på NSPH:s årsmöte.

Projektet har även samlat och spridit pågående forskning för att höja kunskapen om hur delaktighet i rättspsykiatri ser ut idag, och vad patienter och personal tycker om det.

ANNA MORIN

MEDICINERING

97 procent av patienterna i rättspsykiatri behandlas med psykofarmaka. 71 procent av männen har medicin mot fysiska åkommor, och 86 procent av kvinnorna. Det vanligaste somatiska sjukdomstillståndet är diabetes följt av hjärt- och kärlsjukdomar.

5 år

... är den ungefärliga medianvårdtiden inom rättspsykiatri (statistik från 2022 baserad på utskrivna patienter). Vårdtiderna varierar dock stort och många vårdas mycket längre än så.

SVENSK RÄTTSPSYKIATRI I SIFFROR

- 1 950 personer vårdas inom rättspsykiatri.
- 97 procent av kvinnorna och 92 procent av männen har tidigare erfarenhet av psykiatrisk vård.
- 9 procent är tidigare dömda enligt Lag om rättspsykiatrisk vård, LRV.
- 86 procent är män.
- Medianålder på patienterna är 40 år.
- Andelen dömda till rättspsykiatrisk vård med en dokumenterad historia av missbruk är 69 procent.

Dömd till vård på obestämd tid

Den rättspsykiatriska slutenvården pågår till dess att läkare och Förvaltningsrätten beslutar om annat. Då kan patienten bland annat slussas vidare till öppen rättspsykiatrisk vård.

Särskild utskrivningsprövning (SUP):

En eventuell utskrivning från rättspsykiatri tas upp i Förvaltningsrätten var sjätte månad för den som har SUP, vilket är en majoritet av de inskrivna. Den som inte har SUP i sin dom kommer ändå till rätten var sjätte månad, men då för en andra bedömning från utomstående läkare.

25

... olika rättspsykiatriska kliniker finns det i Sverige.

Växjö, Vadstena, Karsudden, Säter och Sundsvall är regionkliniker med extra resurser och förstärkt säkerhet i form av skalskydd. Där kan regioner som saknar egen rättspsykiatri köpa platser.

Vägen till rättspsykiatri

Tingsrätten kan besluta att pausa domstolsförhandlingarna för att be Rättsmedicinalverket utreda en åtalad persons psykiska tillstånd. Den åtalade som anses ha haft en allvarlig psykisk störning (APU) när den begick brottet ska i första hand dömas till rättspsykiatrisk vård. APU är ett juridiskt begrepp, inte ett medicinskt.

Forskare i straffrätt efterfrågar en tredje påföljdsform

Det kan behövas en ny påföljdsform för vissa grupper där rättspsykiatrisk vård inte fungerar. Det säger forskaren i straffrätt Tova Bennet. En annan idé kan vara att tidsbestämma den rättspsykiatriska vården.

Tova Bennet är juris doktor i straffrätt och just nu anställd i ett stort, tvärvetenskapligt forskningsprojekt vid Universitetet i Bergen i Norge. Genom att granska domar ska teamet undersöka hur norska domstolar förhåller sig till begreppet psykos. Utgångspunkten är både filosofi, rättspsykiatri och straffrätt.

BEGREPP BLANDAS SAMMAN

Tova Bennet har på liknande sätt studerat 171 domar från ett år i svenska tingsrätter och hovrätter, där personer hade genomgått rättspsykiatrisk undersökning och hade en allvarlig psykisk störning vid gärningen. I sin doktorsavhandling visar Tova Bennet att det svenska rättssystemet systematiskt blandar samman begreppen som gäller skuld- och ansvarsfrågan, behovet av vård och behovet av samhällsskydd.

Ett skäl till detta är det unika svenska rättssystemet, där begreppet »otillräknelig« inte gäller. I de allra flesta andra länder ses vi som »otillräkneliga« om vi begår brott när vi är allvarligt psykiskt sjuka eller har en svår intellektuell funktionsnedsättning, och vi ska då frias från ansvar.

FOKUS PÅ PÅFÖLJDEN

I Sverige utgår i stället rättssystemet från att alla människor har en ansvarsförmåga, att vi i någon mening har förmågan att tänka rationellt även när så inte är fallet. Människor kan alltså dömas och ställas

»De kan få väldigt svårt att komma ut från den rättspsykiatriska vården, som då blir ett verkligt livstidsstraff. Då kan fängelse i vissa fall vara att föredra.«

till svars för brott även om de varit i psykos eller har en intellektuell funktionsnedsättning. Fokuset blir i stället på påföljden. Den som lider av en allvarlig psykisk störning kan dömas till rättspsykiatrisk vård, annars fängelse.

I praktiken innebär det svenska systemet att domare i tingsrätter och hovrätter, för

LAGAR FÖR RÄTTSPSYKIATRISK VÅRD:

Det finns flera lagar och flera syften som handlar om bland annat tvångsvård, straffpåföljd och samhällsskydd.

- Lagen om rättspsykiatrisk vård (LRV)
- Lagen om psykiatrisk tvångsvård
- Patientlagen
- Hälso- och sjukvårdslagen
- Brottsbalken
- Fängelselagen

Källa: NSPH

att kunna fälla personer för brott, måste utgå från att människor förstår vissa grundläggande saker och kan tänka rationellt fast de kanske inte gör det. I de flesta fall blir det fällande domar.

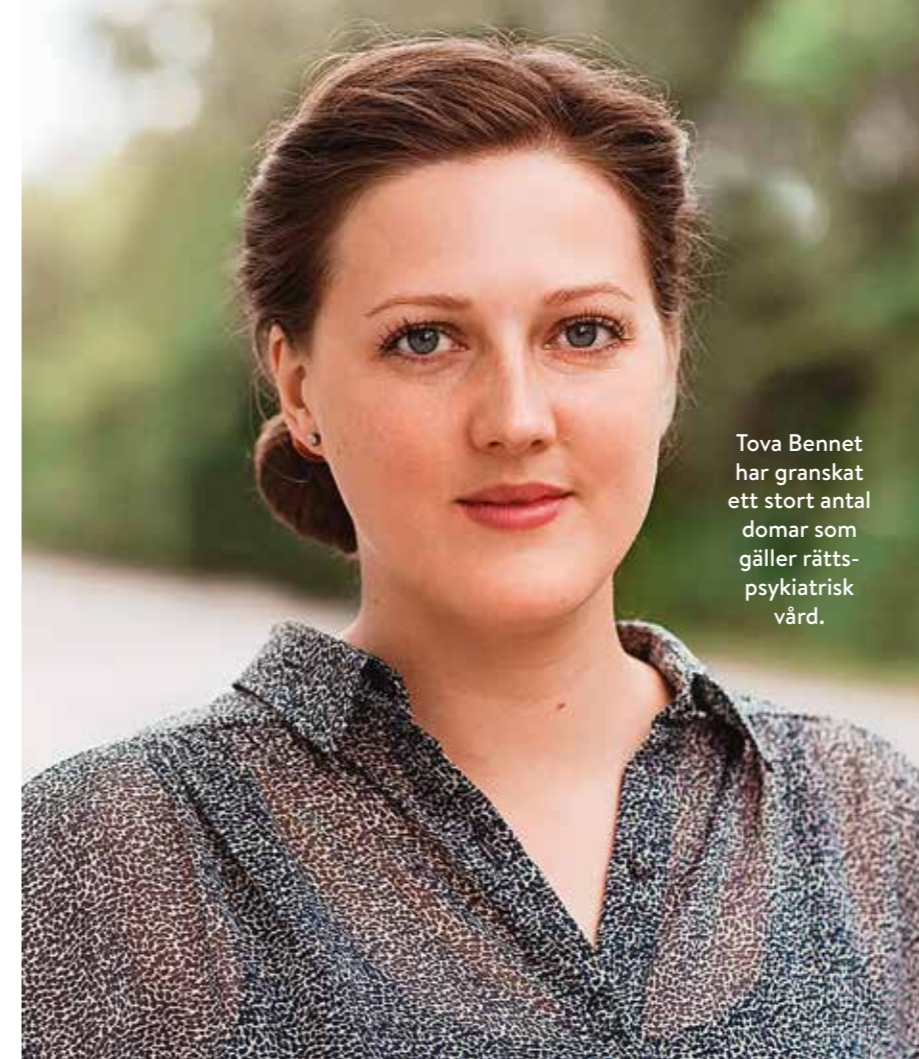
INTRESSEN KAN SAMMANFALLA

Huvudproblemet är att det svenska systemet blandar ihop olika intressen med varandra. Intressen som gäller vård, skuld och ansvar respektive samhällsskydd blandas samman. Ibland fungerar det bra, när dessa intressen drar åt samma håll. Det kan vara när en person är ansvarig för ett brott och det finns ett vårdbehov som kan tillgodoses, och det samtidigt finns ett behov av att hålla personen frihetsberövad för att samhället ska kunna skyddas. Då kan påföljden rättspsykiatrisk vård fungera väl.

– Den rättspsykiatriska vården verkar vara bäst anpassad för dem med psykos, säger Tova Bennet.

INTE ALLTID VÅRDBEHOV

I andra fall, det kan gälla personer med autismspektrumdiagnos eller intellektuell

Tova Bennet har granskat ett stort antal domar som gäller rättspsykiatrisk vård.

FOTO: PRESSBILD

FAKTA: TILLRÄKNELIGHET

Med tillräknelighet menas att en person som begår ett brott kan förstå och kontrollera sitt handlande. Den som inte är tillräknelig anses i nästan alla andra länder vara utan skuld och ska frias.

I svensk rättslagstiftning finns inte krav på »tillräknelighet« som i de flesta andra länder. Det betyder att personer i Sverige kan åtalas och dömas för brott oavsett vilken psykisk status de hade när brottet begicks.

Så har det varit sedan Brottsbalken infördes 1965.

År 2008 blev det möjligt att utdöma fängelsestraff även för den som begått brottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

funktionsnedsättning, finns det inte alltid ett vårdbehov som rättspsykiatrin kan tillgodose. Personernas funktionsnedsättningar blir inte mindre, oavsett hur länge de vårdas, och i vissa fall kan vården till och med göra dessa personer sämre.

– De kan få väldigt svårt att komma ut från den rättspsykiatriska vården, som då blir ett verkligt livstidsstraff. Behovet av samhällsskydd riskerar i dessa fall att få oproportionerligt stor betydelse. Då kan fängelse i vissa fall vara att föredra.

Det är här Tova Bennet tänker att en möjlighet vore att införa en tredje påföljdsform, som utgår från lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade, LSS. Det kan finnas ett behov av stödåtgärder, ibland varaktiga, men den rättspsykiatriska vård som finns idag gör ingen sådan skillnad mellan vård- och stödbehov.

– I en särskild stödiriktad påföljdsform skulle man kunna väga in de olika perspektiv som finns och få en helhetssyn.

TIDSBESTÄMD VÅRD BÖR UTREDAS

Ett annat förslag som skulle kunna utredas är att tidsbestämma den rätts-

psykiatriska vården, i stället för att den ska upphöra när vårdbehovet inte längre finns, vilket gäller idag.

– Man skulle kunna sätta ett slutdatum för den vård som faktiskt är en påföljd för brottet, men då skulle man samtidigt gå ifrån den grundläggande tanken att vårdbehovet ska vara styrande.

Tova Bennet har sedan hon började forska förordat att Sverige borde reformera straffrätten och återinföra begreppet tillräknelighet. Idag tänker hon snarare att en sådan reform inte är helt nödvändig utan att Sverige kan utnyttja de möjligheter som ligger i att vi har ett unikt system.

– Brott och psykisk sjukdom är ett känsligt ämne, och det finns en ovilja inför en stor reform om tillräknelighet. Ingen vill ha på sitt ansvar att ha drivit frågan om det sedan visar sig att någon som begår ett vansinnesdåd blir frikänd, säger Tova Bennet.

SVÅRT ATT FÅ BLI HÖRDA

Personer som har allvarlig psykisk ohälsa och är dömda för brott hör till samhällets

mest utsatta grupper och har svårt att få sina röster hörda.

– Den här gruppen kan fara illa under lång tid utan att någon riktigt bryr sig.

Den kritik som framförs mot att det svenska systemet fungerar dåligt bygger oftast på erfarenheter från enskilda fall, men det är vanskligt att göra förändringar av rättssystemet och rättspsykiatrin utifrån enstaka vansinnesdåd, menar hon.

SER SYSTEMATISKA BRISTER

Ungefär 250 personer döms varje år till rättspsykiatrisk vård i Sverige och det är genom att studera vad som händer i vardagen för dessa personer som det går att få syn på mer systematiska brister och problem. Det är det Tova Bennet gjort i sin doktorsavhandling.

– Och där kan jag säga att min forskning bekräftar att farhågorna stämmer. Det blir ofta fällande domar och det är svårt att bli friad vid det jag kallar atypiska sinnestillstånd. Det handlar inte om enstaka fall utan det finns en systematik i tillämpningen.

ELIN ENGSTRÖM

PARTIerna OM RÄTTSPSYKIATRIN:

FÄNGELSE ELLER VÅRD I FRIHET

Det finns en skiljelinje mellan de politiska partierna när det gäller rättspsykiatrin. Att allt är ordnat till det bästa tycker flera partier, medan ett par vill utveckla insatserna. Bland förändringar märks (SD) som vill se fängelse som ett alternativ efter avslutad rättspsykiatrisk vård, och (V) som vill ha mindre tvångsvård och en utvecklad kedja av vård och stöd inom rättspsykiatrin.

I Revanschens enkät till riksdagspartierna fanns en bred fråga om partierna vill förändra något i dagens rättspsykiatri, och en mer detaljerad om vad de anser om att personer med allvarlig psykiatrisk störning också kan dömas till fängelse i vissa fall sedan 2008.

Två av de svarande partierna har inte några förslag på förändringar för rättspsykiatrin; Centerpartiet och Socialdemokraterna.

– Den rättspsykiatriska vården ska, precis som all annan vård, vara grundad på vetenskap och beprövad erfarenhet. Den ska också vara rättssäker och drivas med stor respekt för de människor som döms till rättspsykiatrisk vård, svarar Socialdemokraternas rättspolitiska talesperson Ardalan Shekarabi.

FÖRSLAG PÅ DAGLIGA AKTIVITETER

Rasmus Ling från Miljöpartiet svarar att:

– Det finns väldigt mycket som behöver förbättras inom tvångsvården i Sverige, inklusive inom den rättspsykiatriska vården.

Miljöpartiet är positivt till flera av de politiska förslagen som kom i den statliga utredningen »God tvångsvård« som kom ifjol. Bland annat förslaget om att fler tvångsåtgärder ska kunna överklagas

ENKÄT OM BROTT, VÅRD OCH PÅFÖLJD

I början av maj 2023 genomförde två tidskrifter och två föreningar en enkät bland riksdagspartierna. Regeringspartierna Moderaterna, Liberalerna och Kristdemokraterna svarade inte innan tidningen Revansch gick till tryck.

Enkäten genomfördes av Svenska Fångvårdssällskapet, Skyddsvärnet anno 1910, Tidskrift för Kriminalvård och tidningen Revansch.

För ett par av frågorna fanns svar från valenkäten från NSPH från (M) och (KD) vilka redovisas i artikeln.

till allmän förvaltningsdomstol. Utredningen föreslår också att patienter ska få rätt till dagliga aktiviteter och en rätt att vistas utomhus minst en timme varje dag.

– Miljöpartiet anser att den tiden bör vara längre, svarar Rasmus Ling.

FÖRSLAGEN SPÄNNER MELLAN FÄNGELSE OCH FRIHET

Sverigedemokraternas Richard Jomshof vill se en förändring där »den som döms till rättspsykiatrisk vård men anses frisk innan strafftiden som annars skulle gällt löper ut, omvandlas till att avtjäna resterande straff på anstalt«.

Vänsterpartiet har en annan syn. Rättspolitiska talespersonen Gudrun Nordborg svarar att den rättspsyki-

atriska vården i många fall skulle kunna bedrivas på ett bättre sätt i frihet i de fall människor dömts till förhållandevis lindriga brott.

– Vi anser att all form av tvångsvård bör vara ett första led i en sammanhängande vård- och stödkedja. Alltför ofta saknas en genomarbetad fortsatt frivilligvård när tvångsvården är avslutad, och det ökar risken för återfall i eventuellt missbruk och kriminalitet, svarar Gudrun Nordborg (V).

Ytterligare ett förslag från (V) är att ansvaret för all psykiatrisk tvångsvård ska samlas i en lag med regionerna som huvudmän.

KD OCH M BETONAR EFFEKTIVITET OCH ARBETSMILJÖ

Regeringspartierna Moderaterna och Kristdemokraterna svarade inte på enkäten, men i en undersökning inför valet – när de var i opposition – så frågade NSPH vad partierna vill förändra i vårdens insatser inom rättspsykiatri. Det föreslogs inte några direkta förändringar från något av partierna.

Kristdemokraterna hade ett allmänt svar som löd: »Vi vill att den rättspsykiatriska vården ska fungera så effektivt som möjligt och att patientens behov av vård upphör. Det är målet med all psykiatrisk vård.«

Moderaterna gav ett svar som också rörde personalen. Liksom flera partier inför valet konstaterade (M) att »det krävs rimliga arbetsvillkor och arbetsmiljö« inom vård och psykiatri för att behålla och rekrytera ny personal.

FÄNGELSE SOM PÅFÖLJD

Sedan år 2008 tillåter brottsbalken att även personer med allvarlig psyki-

störning döms till fängelse i Sverige. Frågan till riksdagspartierna var vad de tycker om det. Svaren varierar mellan att det är bra med dagens system, att det bör utredas samt att lagen borde förändras.

Centerpartiet, Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna uppger att det är bra med dagens lagstiftning. Detsamma gjorde Moderaterna och Kristdemokraterna i NSPH:s enkät inför valet 2022. Dagens lagstiftning innebär alltså att den som lider av en allvarlig psykisk störning när brottet begicks inte ska dömas till fängelser, men att det finns undantag.

VILL JÄMFÖRA MELLAN LÄNDER

Miljöpartiet vill att dagens lag ses över, Rasmus Ling (MP) svarar att:

– Erfarenheter, konsekvenser och forskning från vårt system och andra länders system skulle behöva fångas upp för en förnyad grundläggande diskussion.

Vänsterpartiet röstade nej till regeringens förslag med argumentet att endast den som kan ta ansvar för sina handlingar ska kunna dömas till straffansvar för brott. Att den som begått brott och lider av allvarliga psykiska störningar i stället för att sitta i fängelse ska vårdas inom rättspsykiatrin.

– Vi befarade redan tidigt att förslagen skulle leda till en försämrad vård av psykiskt störda lagöverträdare, vilket i förlängningen kan drabba framtida brottsoffer, svarar Gudrun Nordborg och fortsätter:

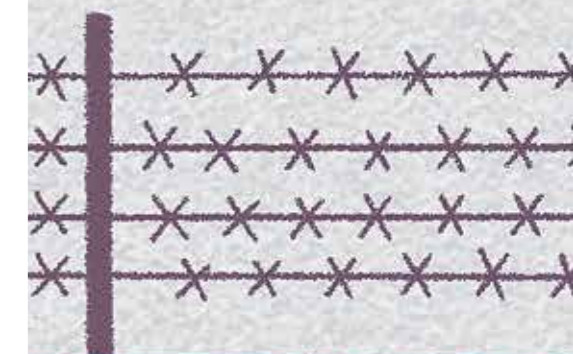
– Dessvärre tyder mycket på att vi fått rätt i våra farhågor och att många klienter med svåra psykiska störningar nu avtjänar straff i fängelse.

ANNA MORIN

Revansch fortsätter bevaka de politiska förslag som finns för förändrad tvångsvård och rättspsykiatri, patientens status och delaktighet i sin vård, människans möjlighet att utvecklas och återerövra sitt liv – och hur RSMH:s engagemang i frågorna kommer att se ut.

Har du tankar om temat?
Skriv till Revansch!

Läkare mot rasism: »Rasism journalförs aldrig«

En relativt ny förening samlar läkare mot rasism. Bland de aktiva finns Natte Hillerberg, läkare i psykiatri på Sankt Görans sjukhus i Stockholm. Hon ser att icke-vita utsätts för tvångsåtgärder i högre utsträckning än andra patienter, och hoppas att fler är redo att engagera sig i kampen mot rasism.

Föreningen *Läkare mot rasism* grundades sommaren 2021. Föreningen skriver debattartiklar, arrangerar föreläsningar och agerar i sociala medier.

– Jag vill understryka att anti-rasistisk kamp har bedrivits under väldigt lång tid i Sverige av BIPOC som är forskare, vårdarbetare och aktivister. Det är lätt hänt när man som vit aktivist börjar uppmärksamma någonting och hoppar på kampen – att det är då den blir erkänd, säger Natte Hillerberg och fortsätter:

– Men det vi gör i *Läkare mot rasism* nu, det vilar på en kamp av människor som kämpat i motvind och som fått ta mycket skit för att flytta fram positionerna till den punkt där vi är idag.

BIPOC är en förkortning från USA som står för »black, indigenous, people of color« som kan översättas till »svarta, ursprungsbefolkning och rasifierade personer«.

När *Natte Hillerberg* ska beskriva rasism inom den svenska vården så lyfter hon att rasism finns i hela samhället, och att det påverkar folkhälsan på många olika sätt. På en övergripande nivå kan representationen ställa till problem.

– Det är väldigt vitt i alla ledande befattningar som styr sjukvården i Sverige inklusive SKR, regionledningar och politiker. Det är också ett problem för att förståelsen är mycket mindre, säger Natte Hillerberg.

– En sak som uppmärksammats i Sverige är att svarta patienter har nekats ambulans och avlidit till följd av det. En del är väldigt konkret men det finns också sådant som är svårt att bevisa. Om man blir otrevligt bemött eller avvisad, hur ska man kunna bevisa att det är på grund av rasism? Rasism journalförs ju aldrig.

Vilka exempel har du sett på rasism inom psykiatri?

– Det jag ser ligger i linje med internationell forskning, att icke-vita patienter utsätts för både tvångsvård och tvångsåtgärder i högre utsträckning som bältning, tvångsinjektioner och avskiljande. Jag ser att icke-vita patienter oftare kommer in med polis till akutmottagningen. Jag ser också att de avläses som mer aggressiva än andra patienter.

»Det jag ser ligger i linje med internationell forskning, att icke-vita patienter utsätts för både tvångsvård och tvångsåtgärder i högre utsträckning.«

– Jag har hört personal tala negativt om anhöriga, sagt att de är för många, kriminella och att man inte vågar släppa in dem. Det är dehumanisering, istället för att för att se människan så ser man rasistiska stereotyper, säger Natte Hillerberg.

Något föreningen *Läkare mot rasism* diskuterar är det egna ansvaret hos bland annat vårdpersonalen. Natte Hillerberg menar att hon som vit läkare både omedvetet utövar rasism, men också har möjlighet att förändra rasistiskt bemötande och handlande i till exempel psykiatri.

– Det är nyckeln till hur vi ska kunna motverka rasism i vården, att få en förståelse för hur jag själv gör.

– Det som pågår nu funkar inte. Det vill säga att rasism pågår i verkligheten men cheferna säger att »vi har nolltolerans mot all typ av rasism och diskriminering, det står i vår policy«. Om en patient faktiskt anmäler så bemöts det med »vi beklagar att du upplever att det är på det här sättet, men vi har nolltolerans«, säger Natte.

Hon menar att Sverige behöver göra upp med gamla rasistiska stereotyper och föreställningar för att komma vidare.

– Istället för att säga att »det är genetiskt«, som förr, så säger vi idag att »det är kulturellt«. Det kommer fortsätta tills vi är beredda att ta itu med vår historia.

ANNA MORIN

Rasism inom psykiatri får allvarliga konsekvenser.

FOTO: ISTOCK

ETT ÅR EFTER MORDET PÅ ING-MARIE WIESELGREN

Barbro väntade på vännen som aldrig dök upp

Den 6 juli 2022 skedde attentatet i Almedalen där Ing-Marie Wieselgren mördades. Ett år senare minns hela landet händelsen. I *Revansch* berättar dåvarande ordförande för RSMH, gotlänningen Barbro Hejdenberg Ronsten, om hur hon väntade på Ing-Marie som aldrig dök upp.

Den 6 juli 2022 pågår Almedalsveckan i Visby. Det är Centerpartiets dag och RSMH:s förbundsordförande Barbro Hejdenberg Ronsten går ner på grasmattan i Almedalen för att lyssna på partiledare Annie Lööf. Hon har sett fram emot talet men Barbro har också haft en märklig och ansträngd eftermiddag.

Inför folkhavet kommer Annie ut i svarta kläder.

– Då förstod jag, säger Barbro.

VÄNTAR PÅ ING-MARIE

Samma dag har Barbro Hejdenberg Ronsten stått med kollegor från RSMH, NSPH och SKR och väntat på Ing-Marie Wieselgren som ska vara moderator på ett seminarium. Det var ett av många uppdrag för Ing-Marie som cyklade i rask takt mellan olika lokaler. Barbro är vän med henne sedan många år, de har kroat arm även om Barbro som RSMH:are representerat brukarrörelsen och Ing-Marie var psykiatrisamordnare för Sveriges kommuner och regioner, SKR.

– De från SKR sa att Ing-Marie inte kommer för tidigt, utan prick. Men hon kommer alltid.

Men klockan slår och hon dyker inte upp. De ringer runt men får inga besked. En av Ing-Maries kollegor från SKR hoppar in som moderator.

AVSPÄRRNINGAR UTANFÖR

Barbro börjar fundera på om Ing-Marie vurpat med cykeln. Hon kikar ut och ser att det är polisavspärrningar utanför. Tre gånger går hon ut och försöker få besked, och sista gången när hon frågar en polis

Barbro Hejdenberg Ronsten minns attentatsdagen 2022. Hon saknar vännen och deras samarbete.

FOTO: ANNA MORIN

vid avspärrningsbandet om det hänt »Ing-Marie, 63 år« något ser hon hur han bleknar. Barbro ser också en man med långt hår ligga på marken. Senare får hon veta att det är attentatsmannen Theodor Engström som gripts.

Till sist får arrangörerna besked om att Ing-Marie är förd till sjukhus. »Det kan vara allt från en skråma till något större«, tänker Barbro som är sjuksköterska. Först klockan sju på kvällen när Annie Lööf stiger ut på scenen förstår Barbro hur det gått.

»VI GÅR RAKT PÅ«

Barbro Hejdenberg Ronsten blir blank om ögonen och säger att hon minns Ing-Marie Wieselgren som en naturkraft. De lärde känna varandra tack vare sina engagemang.

– Hon var otvungen och enkel att ha att göra med. »Går det inte med en gång så provar vi en gång till«, sa hon alltid. »Vi går rakt på« sa Ing-Marie och så frågade vi till exempel Socialstyrelsen direkt, berättar Barbro.

Det är dags för Almedalsveckan igen och Barbro kommer vara där. De demokratiska krafterna och samtalen ska segra.

– Det är så bestialiskt det som drabbade Ing-Marie, hon som gjorde allt för att psykiatri ska bli bättre.

ANNA MORIN

Ing-Maries minne och gärning förs vidare

Ett år efter

mordet minns många Ing-Marie Wieselgren med saknad. En av dem är sjukvårdsministern.

– Ing-Marie medverkade till

en reell kraftsamling för psykisk hälsa. Hennes helhetssyn på människan vägledde henne tydligt i sin gärning och vi har alla ett ansvar att föra det arbetet vidare. Jag saknar henne, säger Acko Ankarberg Johansson till *Revansch*.

En stiftelse har bildats till minne av Ing-Marie Wieselgren av familj, vänner och kollegor från bland annat Uppdrag Psykisk Hälsa. Styrelseordförande är Lasse Stjernkvist. Man skriver på sin hemsida att stiftelsen ska verka i Ing-Maries anda, bland annat genom att börja med barnen, och att »göra de förändringsarbeten som krävs i olika delar av samhället – ett steg i taget«.

Ing-Marie Wieselgren.

FRAMTIDEN I FOKUS FÖR RSMH

En rapport från RSMH:s kongress – ett möte för alla lokalföreningar som sker var fjärde år.

I maj har RSMH sin kongress, ett tillfälle när föreningen väljer styrelse och antar åsikter och riktlinjer för de kommande fyra åren. Lokalföreningarna hade utsett sina ombud som ska representera på kongressen. Med tåg, buss och bil anlände de till Hagabergs folkhögskola i Södertälje. Vädret var varmt med strålande sol.

På fredag kväll inleds mötet och alla sitter tätt på rad i en sal med högt i tak och stora fönstret längs salens sida. Man läser upp röstlängden vilket är namn på alla ombud och vilken ort de kommer ifrån. Det är roligt att höra och pågår en stund. Någon har ersatts med en kompis från föreningen. Till sist konstateras att 55 ombud är på plats.

KONGRESSLIV

Redan efter första kvällen bor de flesta in sig på sina platser. Det är buntar med papper, en clementin, en vattenflaska

och anteckningsutrustning; pennor, telefoner, en och annan dator.

Framme på scenen sitter mötesordföranden och två sekreterare. Där står en flygel med tänd ljuslykta och blommor.

Mötet diskuterar nya förslag till stadgar för lokalföreningar. Det engagerar församlingen. Ska ordet årsmöte ersättas med årsstämma? Vad betyder föreningens företrädare i texten? Hur ska det fungera med varning och avstängning från föreningar, och hur överklagar man sådana beslut?

POESI OCH FÖRELÄSNING

Under helgen fanns det plats för en del andra aktiviteter än beslutande möte. Gudrun Berg läste sina dikter och berättade om sin livsresa. Publiken var rörd och lyssnade, och Gudrun blev också känslsam när hon berättade hur viktigt RSMH varit för henne. Några poesirader om det:

»Frihet i att få bryta ensamheten

I ensamheten är jag osynlig

»Samvaro föder liv«

Lasse Mattila är föreläsare och ordfö-

HÄR ÄR RSMH:S NYA STYRELSE

- **Ordförande:** Tore Hansson
- **Första & andra vice ordförande:** Åsa Höij & Per-Olof Tiger
- **Övriga ledamöter:** Arne Arenteg, Ann-Britt Grimberg, Anette Kruse, Kristina Nyström, Per-Åke Olofsson och Jenny Wetterling. Och ersättare i förbundsstyrelsen: Khai Chau, Annica Essén, Jessica Nordlund, Mellis Pettersson, Peter Solomon, Alain Topor och Jimmie Trevett.

rande för föreningen Alternativ till psyko-farmaka. Han föreläste på kongressen, på temat rätten till att välja behandling. Lasse tog upp vikten av förebyggande insatser. Sedan visade han på bredden som finns för behandlande och läkande insat-

ser, och symtomlindring som läkemedel eller ljusterapi, men som få personer får tillgång till.

– Vi måste bredda verktygslådan, för att få fler komplement, sa Lasse Mattila.

Åhörarna tog upp vikten av att följa upp mående hos en patient. Någon betonade att det finns insatser som skadar, och att vården tilltar psyko-farmaka då det på kort sikt är en billig insats – men att det kan vara något som ger oönskade effekter på sikt.

FOKUS PÅ UNGA

RSMH ska tillsätta ett ungdomsutskott, och kongressen beslöt att den gruppen tillsammans med förbundsstyrelsen ska bereda ett uttalande med fokus på ungas psykiska hälsa till RSMH:s förbundsråd 2024. Syftet ska vara att lämna plats för fler unga i RSMH, och även ge RSMH mer genomslag och inflytande i samhället.

Det blir votering i en fråga, och ombuden sträcker upp sina röstkort i luften. Det sker jämkningar mellan liggande förslag och förslag på mötet. Några beslut genomförs snabbt genom att mötesdeltagarna ropar »ja« när de röstar. Kongressen bestämmer bland annat att använda ordet årsmöte konsekvent i stadgarna.

INRIKTNING FÖR KOMMANDE ÅR

Verksamhetsinriktningen till år 2026 var tema för ett grupparbete med fika i solen, och det fanns tid för en stunds dans för de som hängde på. Kongressen antog sedan några tillägg till förslaget på inriktning: Att förtydliga att personcentrerad vård måste införas i Sverige. Att ha med att Försäkringskassan ska tillåta att personer med sjukersättning får vara ideellt aktiva i föreningslivet utan risk att förlora sin ersättning. Att vården borde vara jämlik över hela landet.

Det pågick också en diskussion om försörjning och ersättningar vid sysselsättning som kongressen skickade med till förbundsstyrelsen att jobba vidare med under kommande mandatperiod.

RSMH i Dalarna samlade medlemmarna till en gemensam hälsovinst.

FOTO: ANETTE KRUSE

Uppskattade hälsodagar med RSMH i Dalarna

Hälsan i fokus! Det gäller för RSMH-föreningarna i Dalarna. I våras möttes man bland annat och gjorde qigong, vattengymnastik och lyssnade på en föreläsning om stresshantering. RSMH i Dalarna startade 2023 med fokus på att förbättra den psykiska och fysiska hälsan. Här kommer en rapport från Anette Kruse:

»Under två dagar samlades de fyra RSMH-föreningarna i landskapet för att göra en hälsovinst. Vi ville få verktyg för att förbättra hälsan för kropp och själ. Ledare var Ulrika Wahlstedt som är utbildad i naturmedicin och med kunskaper från bland annat hälsohemmen Tallmögården, Föllingegården och Masesgården. Efter arbeten utomlands är Ulrika sedan elva år tillbaka i Sverige. Genom Ulrika Wahlstedt har vi medlemmar i Dalarna lärt oss mycket om kostens och rörelsens betydelse för att må bättre psykiskt.

På Gyllene Hornet i Tällberg talade vi om att det går förändra sin livssituation med små steg. Så blir det bäst. Utan för mycket förväntningar. Vi lyssnade till intressanta föreläsningar och provade på att göra en muskulär avslappning. Andra fysiska aktiviteter var promenad, qigong, vattengymnastik och andningsövningar. På

FOTO: ANETTE KRUSE

kvällen ägnade vi oss åt mycket samtal, ostbricka och kortspel.

Det fanns plats för föreningsarbete. Kurt Svensson som är ordförande i RSMH-Dalarna kallade ihop sin styrelse och genomförde ett möte då alla i styrelsen ändå var på plats. Det beslutades om datum för distriktets årsmöte.

Den andra dagen demonstrerade Erja Halonen från RSMH Mora spontant hur vi med enkla medel kan få ordning på våra kläder i lådor och garderober. Samuel Backsjö från Falun bjöd oss på vacker piano-konsert. Ja, mycket kunskap och talanger finns hos var och en av medlemmarna! Naturligtvis fikade vi och kramade varandra hej då. Vi hoppas att vi snart skulle få vara tillsammans igen, för vi tycker om att träffa varandra i RSMH-Dalarna.«

Dags att rösta! Representer från RSMH-föreningarna stakar ut riktningen för de kommande fyra åren.

ANNA MORIN

ANETTE KRUSE

I en källarlokal fick publiken, iklädd patientkläder, träffa RSMH:s deltagare för ett möte där man förväntades ventiler sina tankar och känslor.

Lena Forsheden från RSMH i Lund agerade överläkare, med rätt att både ställa underliga frågor och ordinera märkliga behandlingar.

FOTO: EMELIE CARLSSON GRAS

Träffande satir i forumteater med doktor F. Kassan

»När kände du dig frisk senast« var en interaktiv föreställning i Landskrona där personer med olika diagnoser agerade vårdpersonal. Publiken fick rollen som patienter. Bland de medverkande skådespelarna fanns fem personer från RSMH i Lund.

Den interaktiva föreställningen hölls i rådhuset i Landskrona, en gammal och pampig byggnad. Publiken bokade en tid via hemsidan och i entrén togs man emot som på en vanlig vårdcentral, men där tog också realismen slut. Vårdcentralens personal spelades av personer med intellektuella funktionsnedsättningar eller långvarig psykisk sjukdom, och den vård som erbjöds vände på alla perspektiv.

– Vi ville utmana normerna i samhället. Det gör vi genom att ställa frågor om vad som är friskt och vad som är sjukt, och genom att låta dem som annars inte är i maktposition få vara de som har kontrollen, säger Emelie Carlsson Gras som är filmare, konstnär och projektledare.

De fem från RSMH i Lund som deltog var mellan 57 och 81 år, och har diag-

noser som Asperger, autism, Tourettes syndrom och schizofreni.

– Vi fick agera utifrån är våra egna diagnoser och erfarenheter. Det är en helt ny form av föreställning, vilket gjorde det hela intressant. Det känns som om flera som var med såg det som en chans att verkligen få berätta om vilka de är, säger Jonas Bredford, RSMH i Lund, som själv spelade rollen som läkare.

SJUKSKÖTERSKAN SVIMMADE

Som publik blev vi en del av konstverket när vi iklädda sjukhuskläder skickades runt mellan mottagningsrum, som hade inretts med sjukvårdsutrustning från olika decennier.

I mitt fall inleddes besöket med att jag fick träffa flera läkare och orderades en ultraljudsundersökning, men trots att jag sökte för ont i ett knä var det min ena handled som skannades. När jag skulle lämna blodprov svimnade sjuksköterskan som skulle ta det.

Rundvandringen avslutades i källaren. Bland en del bråte fanns svårt sjuka personer och avlidna på bårar. Effektfull belysning och ljusspel förstärkte upp-

levelsen. Från de absurda och så smått komiska inslagen tidigare ändrades stämningen här, och var bitvis otäck.

VILL FÅ DE DÖDA ATT ARBETA

Jonas Bredford spelade doktor F. Kassan, en karaktär som han hade skapat med verklighetens läkare på Försäkringskassan som förebild.

– Fredrik Reinfeldt inledde under sin tid som statsminister en hetsjakt på misstänkta bidragsfuskare, där alla vi som lever med diagnoser fortfarande lever med efterverkningarna, säger han.

Vi i publiken fick se när Doktor F. Kassan försökte sätta även de döda i arbete, med hänvisning till att de var arbetsföra, en satir som enligt Jonas Bredford inte ligger långt från verkligheten.

– Det räcker med att du anses ha visat att du har arbetsförmåga, till exempel genom att delta i någon ideell verksamhet, för att bidragen kan dras in. För de som drabbas är konsekvenserna ofta katastrofala, säger han.

ANDLIG HÄLSA VENTILERADES

I källaren fanns också Jan Abramson från

RSMH i Lund som medverkade i ett rum där publiken fick sitta med i en cirkel och där alla uppmanades att tala och bete sig som på ett AA-möte men där det inte var missbruk utan den andliga hälsan som ventilerades.

Jan Abramson tillbringar annars sina dagar på en LSS-verksamhet i Lund, men drömmer om fler roller.

– Jag hoppas på att få en filmroll.

En människa är så mycket mer än sina diagnoser, och vi är många som kan så mycket mer än man tror, säger han.

VÄRSTA VÅRDPERSONALEN

Utöver deltagarna från RSMH i Lund var runt 50 brukare från olika dagverksamheter för personer med olika funktionsvariationer i Skåne med som skådespelare.

– Vi inledde med en workshop där vi diskuterade normer och tog fram egenskaper vi inte vill att vårdpersonal ska ha. De har utifrån det skapat sina roller, säger Otto Vretare, konstnär, lärare och verkets andra projektledare.

Föreställningen har byggts upp enligt det mönster som används inom forumteater.

FAKTA: »NÄR KÄNDE DU DIG FRISK SENAST?«

Föreställningen visades i Landskrona den 7–19 mars. Bland de medverkande fanns personer från RSMH i Lund, Diabasen i Lund, Kulturgruppen i Eslöv, Brukarensemblen i Landskrona, Portvaktstugan som är RSMH:s verksamhet för personer med psykisk ohälsa i Lund, Sundsgårdens teaterlinje i Helsingborg samt elever från assistentutbildningen på Sundsgårdens folkhögskola.

Projektet hade ekonomiskt stöd från Kulturbron.

– Det finns färdiga scenarior för vad som skulle hända under rundvandringen, och en del repliker användes återkommande. De som medverkade fick hålla sig till scenariot och till den roll de har skapat, men publiken medverkade och det fanns utrymme för improvisationer inom de stolpar som har satts upp, säger Jannike Grut, regiassisterande för föreställningen.

FÖRESTÄLLNINGEN SKA BLI FILM

Josefin Garpvall-Behary var imponerad och nöjd när hon kom ut från sin rundvandring som publik.

– Jag var inte beredd på omfattningen,

att det var så många rum man fick passera. Det var också roligt att det startade redan när man fick sin biljett. Det fanns en stor känsla för detaljer, säger hon.

Upplägget där publiken var en del av verket genom att uppträda i rollen som patienter överraskade henne också.

– Interaktiva föreställningen brukar mer vara att man som åskådare går runt och betraktar. Här fick man verkligen vara delaktig. Det var häftigt, säger hon.

Föreställningen är avslutad men har dokumenterats och det inspelade materialet ska med tiden sammanställas till en film.

JENNY WICKBERG

Marängar och nya perspektiv med franska praktikanter hos RSMH i Lund

RSMH Lund fick ett tips om två personer som sökte praktikplats på en ideell förening som jobbar med människor och socialt arbete. Lokalföreningen nappade – och vips så kom ett par ungdomar från Frankrike att påverka vårens verksamhet i Lund.

I början av året anlände två praktikanter till RSMH Lund. De kom till stan via ett EU-projekt för arbetslösa inom ramen för Erasmus+. De två kände inte varandra men hade lätt att samarbeta från start.

– Vi började med att träffa medlemmarna, observera och knyta kontakter. Och sedan ville vi göra aktiviteter, berättar Abigail Luquet från Lyon.

– Vi ordnade ett internationellt café och filmvisningar. Vi ville också bjuda på fransk mat. Jag gillar att baka och gjorde marängar, säger Yolène Hollebecq från Paris.

SKILLNADER I FÖRENINGSLIVET

Praktikanterna har följt med på föreningens forum för inflytande, bland annat hos brukarinflytandesamordnaren, BISAM, och Lunds kommun. Yolène Hollebecq säger att det är en stor skillnad på det svenska och det franska föreningslivet. Hennes erfarenhet är att föreningar i Frankrike inte är med och påverkar sam-

Yolène Hollebecq och Abigail Luquet har uppskattat sin tid som praktikanter hos RSMH Lund.

FOTO: ANNA MORIN

hället, utan utför saker som till exempel förskoleverksamhet eller soppkök.

POSITIV RESPONS

Abigail Luquets tidigare arbetsplats i Lyon var väldigt hierarkisk och hon säger att de som skulle få stöd och hjälp inte hade något att säga till om, utan det var chefen som styrde över såväl personal som brukare.

– I Frankrike är patienten ofta i botten av pyramiden, säger Yolène.

– Fast det borde vara tvärtom, säger Abigail.

I projektet får praktikanterna dagersättning och betalt boende. Sedan har lokalföreningen bjudit med dem till Stockholm för att träffa RSMH och föreningslivet i huvudstaden. Företrädare för RSMH Lund är mycket positiva till att ha öppnat dörren för fransyskorna som bidrar med såväl aktiviteter och energi som nya perspektiv.

ANNA MORIN

HEJ FÖRENING – RSMH KALIX LJUSGLIMTEN!

Ort: Kalix

Antal medlemmar: 168

Aktivitet: Språkkafé på tema »tillsammans« där fler lär sig svenska under trivsamma former.

Vad vi gillar med det vi gör: Mångfalden sätter färg på våra träffar! Språkkaféerna är uppskattade och efterfrågade. Vi får mycket tillbaka, kulturutbytet är spännande. När vi möts i musik, dans och bryter bröd tillsammans så bryter vi också de rädslor och de osynliga barriärer som ibland kan finnas oss människor emellan.

Annat på gång: Vårt odlingsprojekt, sommaryoga och konstprojektet »Konst i det gröna«. Våra ungdomsgrupper växer och trivs, och har planer på utflykter i sommar.

Kontaktinformation: rsmh.kalix@hotmail.com

Mina
förenings-
vänner

ORDFÖRANDEN HAR ORDET:

Inför psykisk hälsa på skolschemat

RSMH samlar alla åldrar och alla människor som vill se en ökad social och mental hälsa i samhället. Många barn och unga mår dåligt idag, och det ska inte behöva vara så. Psykisk ohälsa kan förebyggas. De flesta av oss behöver hjälp och stöttning genom livets faser.

Den allvarliga sanningen är att varannan 15-åring i Sverige har psykiska besvär. Självmord är den vanligaste dödsorsaken bland unga vuxna. En del av lösningen på ohälsan finns i samtal och ökad kunskap.

Elever som får lära sig om psykisk hälsa i skolan mår bättre, visar forskning. Därför rekommenderar Världshälsoorganisationen (WHO) att alla barn får undervisning i psykisk hälsa. RSMH har tidigare skrivit på för att rusta elevhälsan. Psykisk hälsa på schemat är ytterligare en pusselbit.

Undervisningen ger kunskap om vad psykisk hälsa är, vad man behöver för att må bra, enkla verktyg som stresshantering, och hur man söker hjälp om man mår dåligt. I undervisningen ska det finnas med fakta om föreningslivet och kamratstöd som finns i föreningar som RSMH.

Finland, Danmark och Norge har redan infört det. Men i Sverige fokuserar hälso- undervisningen fortfarande på kroppen. Psykisk hälsa nämns bara kort i läroplanen – det måste bli ett helt kunskapsområde.

RSMH sällar sig till kampanjen »Psykisk hälsa på schemat«. Vi uppmanar skolminister Lotta Edholm att:

- Alla elever måste få undervisning i psykisk hälsa.
- Ge Skolverket i uppdrag att utreda vilken kunskap alla elever ska få om psykisk hälsa och hur det ska skrivas in i läroplanen för grundskola och gymnasium.
- Lärare vill sina elevers bästa – ge lärare utbildning och förutsättningar att lära ut om psykisk hälsa.

Nu skriver vi historia! I mitten av 1800-talet blev fysisk hälsa en del av skolans läroplan. År 1955 blev Sverige först i världen med obligatorisk sexualundervisning. Nu är det dags för nästa steg: sätt psykisk hälsa på schemat!

/Tore Hansson,
RSMH:s förbundsordförande

RSMH har skrivit under kampanjen Psykisk hälsa på schemat tillsammans med över 25 andra föreningar. Det är bland annat Hjärnkoll, Maskrosbarn, Mentor Sverige, Mind, NSPH, Psykologer i förskola och skola, Riksföreningen för skolsköterskor, Sveriges Skolkuratorers Förening, Tilia, Tjejzonen och Unicef Sverige.

FUNKTIONSRÄTTSRÖRELSENS UPPMANING TILL MINISTERN:

» FORTSÄTT UTREDA SJUKERSÄTTNINGEN! «

Med hänvisning till att arbetslinjen ska återupprättas, lägger regeringen ner den utredning som ska stärka ekonomin för en av de grupper i samhället som idag tvingas leva i fattigdom. Har inte regeringen förstått att personer med funktionsnedsättning som beviljats sjuk- och aktivitetsersättning inte kan arbeta?

Glädjen var stor när en utredning startade 2022 med syfte att se över beräkningen av sjuk- och aktivitetsersättningen. Det fanns äntligen hopp om att ekonomin åtminstone på sikt skulle kunna bli dräglig för alla de människor som idag lever i fattigdom för att de inte kan arbeta på grund av sin funktionsnedsättning. Därför blev besvikelsen ännu större när regeringen dagarna före jul beslutade att utredningen läggs ned.

När vi frågat om skälen till nedläggningen, har vi fått svaret att det inte är förenligt med en återupprättad arbetslinje att göra en generell inkomstindexering av sjuk- och aktivitetsersättningen. Därför är utredningen inte heller prioriterad av regeringen.

Det finns flera problem med de skäl som regeringen anger. För det första är det obegripligt att garantinivån som nu ligger på fattigdomsgränsen ska betraktas som ett incitament i arbetsmarknadspolitiken för personer med funktionsnedsättning. Här behövs helt andra insatser för att kunna få och behålla ett jobb. Vi undrar också om regeringen vet att personer som beviljats sjuk- eller aktivitetsersättning har fått sin arbetsförmåga bedömd av Försäkringskassan som kommit fram till att personen inte kan arbeta. I SOU 2009:89 konstateras dessutom att Sverige troligen har det snävast definierade varaktighetskriteriet i hela OECD. Till och med Försäkringskassan har tillskrivit regeringen om att reglerna behöver ändras.

För det andra är ersättningsnivåerna på garantinivån så låga att många görs ekonomiskt beroende av sina anhöriga för att klara sina allra nödvändigaste vardagsutgifter. De som inte har

Har du något på hjärtat? Skriv en insändare (max 700 tecken) eller debattartikel (max 2 500 tecken) i Revansch! Under insändare har vi också plats för dikter och friare funderingar. Skicka till revansch@rsmh.se eller Revansch, RSMH, Instrumentvägen 10, 126 53 Hägersten.

tillgång till sådant stöd, tvingas söka försörjningsstöd med ödesdigra konsekvenser för framtiden. För har man inte möjlighet att bygga upp sin ekonomi igen genom ett nytt jobb, raseras ekonomin för all framtid. Socialstyrelsens lägesrapport 2020 visar att långvarigt ekonomiskt bistånd också blivit vanligare bland personer med funktionsnedsättning.

Grundproblemet är just att garantinivån inom sjuk- och aktivitetsersättningen följer prisbasbeloppet och inte indexeras mot löneutvecklingen. Efter »rekordhöjningar« två år i rad, kan en person som arbetat lite eller inte alls som mest erhålla 12 163 kr före skatt – en skatt som dessutom är högre än skatten på lönearbete och ålderspension. Mellan år 2003 och år 2020 ökade medellönen med 52 procent. Under samma period har sjuk- och aktivitetsersättningen ökat med 29 procent. Glappet till dem som erhåller lön har stadigt ökat. Utredningar har också pekats på svagheten i att garantinivån indexeras mot prisbasbeloppet. En analys från Inspektionen för socialförsäkringen visar att sjuk- och aktivitetsersättningen har halkat efter inkomstutvecklingen. Försäkringskassan har i en ny rapport konstaterat att sjukersättningen inte är skyddad mot den höga inflationen.

Nedläggningen av den här utredningen är ett slag under bältet på alla människor som på grund av sjukdom eller funktionsnedsättning inte har förutsättningar att arbeta och därför tvingas leva i fattigdom och i ekonomiskt beroende av sin anhöriga.

Socialförsäkringsminister Anna Tenje, vi uppmanar dig att öppna utredningen igen alternativt tillsätta en ny utredning med samma uppdrag!

Nicklas Mårtensson Ordförande Funktionsrätt Sverige
Åsa Strahlemo Ordförande DHR – Delaktighet, Handlingsfrihet, Rörelsefrihet
Lars Hagström Ordförande Förbundet FÖR delaktighet och jämlikhet
Mattias Lundekvam Förbundsordförande Hörselskadades Riksförbund
Johan Klinthammar Förbundsordförande Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar
Åsa Henningsson Förbundsordförande Sveriges Dövas Riksförbund
Niklas Mattsson Förbundsordförande Synskadades Riksförbund

Revansch debattsidor publicerar argumenterande texter med syfte att påverka. Åsikterna som uttrycks är skribentens egna och inte tidningens.

Brukarorganisationer vill skapa förändring i Dalarna.

Vi behöver bättre och likvärdig vård vid schizofreni och psykos

Det har visat sig finnas mycket att utveckla när det gäller Region Dalarnas vård och behandling av schizofreni och psykos. Enligt Socialstyrelsens utvärdering av den nationella psykosvården finns det också önskade olikheter i kvalitet, resultat och uppföljning mellan regionerna.

Framför allt har det framförts kritik från Socialstyrelsen mot att den kunskap och de verktyg som idag finns för att höja vårdens kvalitet och likvärdighet inte används eller har implementerats i den psykiatriska schizofrenivård som bedrivs runt om i Dalarna. Det handlar bland annat om nätbaserade vård- och insatsprogram, så kallad VIP.

I Dalarna är vi två brukarorganisationer som gått samman för att skapa förändring: Schizofreniförbundets regionala förening, IFS-Dalarna, och RSMH i Dalarna. Vi kräver en bättre och mer likvärdig schizofreni- och psykosvård.

Vi tog därför initiativ och uppvaktade regionråden Sofia Jarl och Sebastian Karlberg i frågan. Regionråden uttryckte intresse och vilja att bistå politiskt, och nu hoppas vi att det ger resultat!

Ett är säkert, vi släpper inte frågan. Vi planerar också att föra samman regionens politiker med kommunala företrädare för socialpsykiatri eftersom även de kommunernas stödsatser måste fungera efter att vården gjort sitt.

Börje Vikström Ordförande IFS Dalarna
Mats Hedin Ordförande RSMH Hoppet

ANNONS:

VÄLKOMMEN PÅ LUNCHFÖRELÄSNING FÖR DIG SOM ÄR SENIOR:

Att åldras med psykisk ohälsa

RSMH arrangerar en inspirerande träff för dig som är senior och funderar på hur livet med psykisk ohälsa påverkas då vi blir äldre.

Att delta är gratis och lunch ingår. Gästtalarare är bland annat Susanne Rolfner Suvanto från Nationellt Kompetenscentrum Anhörig och Kjell Broström från NSPH Stockholm.

Anmäl dig nu!

Måndagen den 28 augusti kl. 11.30–14.30 i IOGT-Klaras lokaler på Klara Södra Kyrkogata 20 i Stockholm.

Anmäl dig senast onsdagen den 23 augusti till: jonas.bredford@rsmh.se / 073-581 91 47

Projekt Visam – vi tillsammans för värdighet och välbefinnande för äldre med psykisk ohälsa.

STÖD FRÅN ALLMÄNNA ARVSFONDEN

RSMH RIKSFÖRBUNDET FÖR SOCIAL OCH MENTAL HÄLSA

» Öppna hjälplinjen – och rädda liv «

Debattartikel från NSPH, Suicide zero och Funktionsrätt Sverige. LÄS MER: TIDNINGENREVANSCH.SE

Jan-Olof Forsén var en av de RSMH:are som stred för att införa PO.

FOTO: PRIVAT

ÅRET VAR 1995:

Personligt ombud kommer till Sverige

En seger för rörelsen som organiserar personer med psykisk ohälsa och funktionsnedsättning är de personliga ombuden. Det började röra på sig redan på 1990-talet i samband med den svenska psykiatireformen. Revansch har följt frågan och här kan du läsa lite av historien om PO.

Under 1990-talet drev RSMH:s representant i psykiatriutredningen kravet på ett lokalt fristående samhället stöd till personer med allvarlig och långvarig psykisk ohälsa. Inspirationen kom från andra länder. Personligt ombud, PO, blev en svensk variant som infördes på försök år 1995. Syftet var att människor med allvarlig psykisk ohälsa skulle få hjälp att få sina rättigheter tillgodosedda.

PO PÅ DEN ENSKILDES UPPDRAG

Ombuden är ett stöd för personer med psykisk funktionsnedsättning. Målet med PO är man ska få möjlighet att leva ett mer självständigt liv, med möjlighet att ta del av samhällets utbud av vård, stöd, service, rehabilitering och sysselsättning på jämlika villkor. PO arbetar på den enskildes uppdrag och kostar inget. De arbetar fristående från myndigheter och vårdgivare. Ombuden är anställda av kommunen.

INGEN JOURNALFÖRING

År 2020 intervjuar Revansch en av de RSMH:are som stred för att införa PO. Det var Jan-Olof Forsén som var förbundsordförande för RSMH vid tiden för reformen.

– Det jag tyckte om med begreppet var just ordet »personlig« och att det inte krävdes journalföring. Här fördes anteckningar enbart mellan PO och den berörda, vilket gjorde det lättare att prata om saker. Det var en av de viktigaste nycklarna – känslan av att storebror – sjukvården – inte kunde läsa allting, sa Jan-Olof Forsén.

Han var nöjd med att PO haft stor betydelse för den enskilde, men vill att brukarna ska bli mer delaktiga i att styra verksamheten.

– Det jag kan sakna är att inte RSMH, eller personer med egna erfarenheter av psykisk funktionsnedsättning överhuvudtaget, sitter med i styrgrupperna i samma utsträckning som tidigare. Styrningen har formaliserats, och därmed tappar de en viktig informationskälla, sa Jan-Olof Forsén till Revansch.

KRAV PÅ ÖKADE ANSLAG

Socialstyrelsen och länsstyrelserna ansvarar för att fördela statsbidrag till kommuner som bedriver verksamhet med personligt ombud. En fråga som RSMH och NSPH drivit är att de statliga anslagen till PO ska räknas upp. Det statliga ekonomiska anslaget låg stilla i nästan 20 år för att höjas något 2019. Vid den tiden fick klienterna i 18 av 20 län vänta för att få hjälp av sin PO.

Ett krav är att det ska finnas en ledningsgrupp för PO. I gruppen ska det ingå representanter från kommunen, regionens primärvård och psykiatri, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan – och patient-, brukar- och anhörigorganisationer ska erbjudas att delta.

Idén är att ledningsgruppen ska snappa upp systemfel från PO och arbeta med att utveckla verksamheten och förbättra villkoren för personer med psykisk funktionsnedsättning.

FÄRRE PO OROAR

År 2020 skrev Revansch om att en trend med minskat antal PO oroade brukarna och brukarorganisationerna. Bakgrunden var att 13 kommuner hade lagt ned sin verksamhet med personligt ombud, PO. Antalet personer som fick hjälp minskade samtidigt med 530 klienter i hela Sverige, enligt Socialstyrelsens statistik. Resultatet blev att 43 av landets 290 kommuner saknade en PO. Det var 340 personer som jobbade som PO år 2020.

MÄNNISKORS EGENMAKT

Trenden med färre PO oroade även Gertrud Magnusson som är ordförande för YPOS, Yrkesföreningen för personligt ombud i Sverige. Hon sa så här i Revansch nummer 3/2021:

- Det blir en fråga om ojämlikhet när det ser så olika ut i landet. PO arbetar på uppdrag av en enskild individ, så blir det färre ombud tycker jag att det är en demokratifråga. Vi påverkar det som kallas brukarinflytande, och människors egenmakt.
- Vi stöttar klienten och försöker hitta en lösning, och lyfter återkommande problem med regelverken. Personligt ombud kan ju till exempel inte skaka fram lägenheter, men vi kan påtala hur det ser ut.

ANNA MORIN

Källor: Revansch, RSMH, Socialstyrelsen, YPOS.

Kryssa med Revansch!

Lös vårt populära korsord och var med och tävla om presentkort på 300 kronor.

Vinnare i nummer 1/2023 var: Catarina Andersson (Tärnsjö), Lena Seppälä (Hägersten) och Tommy Svensson (Sollefteå). Grattis!

FOTO: KARIN BOO

Crossword puzzle grid with a photo of a woman and dog on the left. The grid contains various clues and numbers for a crossword puzzle.

KORSORD: TAGE OLSIN

RÄTT LÖSNING PÅ FÖRRA NUMRETS KORSORD:

A crossword puzzle solution grid with a photo of a man boxing on the left. The grid contains the solved words for the previous issue's crossword puzzle.

FOTO: NICKLAS THEGERSTRÖM

Så här tävlar du:

Skicka din lösning i ett kuvert märkt »Korsord« till: Revansch, Instrumentvägen 10, 126 53 Hägersten. Eller fota av sidan och mejla bilden till revansch@rsmh.se. Senast den 20 augusti 2023 vill vi ha ditt svar. Tre vinnare får varsitt presentkort.

Form fields for entering name (NAMN), address (GATA), and postal address (POSTADRESS).

KOMMANDE KVARTAL

1 JUNI:

Konsten att må bättre

Illustratören Matilda Heindow som har instagramkontot @crazyheadcomics ger ut boken »Konsten att må bättre« om hennes egen återhämtning.

FOTO: JOHAN FREDRIKSSON / WIKIMEDIA COMMONS

10 JUNI:

Nyckelviken

RSMH Söder om söder tar båten till Nacka Strand och naturområdet Nyckelviken.

27 JUNI-1 JULI:

Almedalsveckan

RSMH Kamratringen i Visby finns på plats under veckan.

29 JUNI-1 JULI:

Cityfestivalen i Västerås

RSMH:s projekt Visam är på plats – för välbefinnande och värdighet för äldre med psykisk ohälsa.

2-8 JULI:

Sundsvall Pride 2023

RSMH Unga deltar. På programmet finns regnbågsmässa, kafé, föreläsningar och en prideparad.

7 JULI:

I kroppen min

Premiär för föreställningen »I kroppen min« med texter från bloggen av musikern och journalisten Kristian Gidlund (1983-2013). Parkteatern Stockholm och Riksteatern i hela landet.

16 AUGUSTI:

Gotlandsbesök

RSMH Carpe Diem från Lidingö och Östermalm besöker RSMH:s lokalförening på Gotland.

20 AUGUSTI:

Billiga veckan

Författare Emilia Milosavljevic ger ut kokboken »Billiga veckan – goda och prisvänliga recept från måndag till söndag«.

25 SEPTEMBER:

NYTT NUMMER AV REVANSCH!

FOTO: PIXABAY

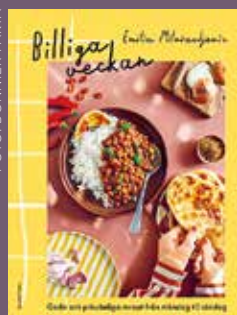

FOTO: BONNIER FAKTA

PASSA PÅ ATT KOLLA IN
VÅR NYA HEMSIDA OCKSÅ:

[www.tidningen
revansch.se](http://www.tidningenrevansch.se)